

Türk Demokrasinin Gelişim Seyrini Karşıt İdeolojili Koalisyonlar Üzerinden İnceleme*

Researching The Development Track Of Turkish Democracy Through Coalitions With Opposing Ideologies

Selim ÇAKIR** - Ümmühan KAYGISIZ***

* Doç. Dr. Ümmühan Kaygısız danışmanlığında hazırlanan Türk Demokrasinin Gelişim Seyrinde Zıtların İttifakı, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Burdur 2020 künyeli yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

** Doktora Öğrencisi, Burdur, Türkiye.
Orcid id: 0009-0003-9138-4838

*** Doç. Dr., Burdur, Türkiye.
Orcid id: 0000-0003-0418-0144

Sorumlu Yazar / Corresponding Author:
Selim Çakır, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Doktora Öğrencisi.

E-posta / E-mail:
selim_ckr32@outlook.com
ukaygısiz@mehmetakif.edu.tr

Geliş Tarihi / Recived Date:
25 Ağustos 2023

Kabul Tarihi / Accepted Date:
23 Ekim 2023

Araştırma Makalesi / Research Article

Atf / Citation:
Selim Çakır, Ümmühan Kaygısız, "Türk Demokrasinin Gelişim Seyrini Karşıt İdeolojili Koalisyonlar Üzerine İnceleme", *Türk Dünyası Araştırmaları* 136, Sayı 268 (2024): 69-98.

doi: 10.55773/tda.1349872

Bu makale Creative Commons BY-NC-SA 2.0 tarafından lisanslanmıştır. / This article is licensed under a Creative Commons BY-NC-SA 2.0.

Öz

Kişilere, gruplara veya kurumlara yön veren, fikirler kümesi olarak tanımlanabilen ideolojiler siyaset bilimi içerisinde en fazla yer bulan konulardan bir tanesidir. Öyle ki devlet, demokrasi, meşruiyet ve daha birçok konuyu açıklamada başvurulan bir referanstır. Çalışmada, karşıt ideolojilere sahip olan partilerin 60'lı, 70'li ve 90'lu yıllarda kurmuş oldukları koalisyonların oluşum sürecini ve koalisyonların işleyişlerindeki farkları görmek mümkündür. Karşıt ideolojiler anlamında Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ile Adalet Partisinin (AP) kurmuş oldukları koalisyon hükümeti, CHP'nin içinde bulunduğu Yeni Türkiye Partisi (YTP) ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisiyle (CKMP) birlikte kurulan koalisyon hükümeti, CHP ve Milli Selamet Partisi (MSP) koalisyonu, Doğru Yol Partisi (DYP) ile Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) koalisyonu, son olarak da Demokratik Sol Parti (DSP), Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve Anavatan Partisi (ANAP)'nin koalisyonu incelenmiştir. Bu dönemlerde liderlerin ve partilerin tutum ve davranışları, seçmenin tercihleri önemli bir unsur olarak ortaya konmuştur. Kapsamlı bir literatür taraması yapılmış, bilhassa TBMM Kütüphanesi Açık Erişim Koleksiyonu her siyasi parti ile ilgili araştırmada ana kaynak olarak incelenmiştir. Ele alınan konu, sadece birbirine karşıt olan partilerin kurmuş oldukları koalisyonlardır. Bu çalışmada incelenen koalisyon dönemleri içerisinde koalisyon ortaklarının daha çok hangi konularda uzlaştıkları ve hangi konularda uzlaşmadıkları üzerinde durulmuştur. Tarihsel süreç içerisinde dönemin siyasi, toplumsal ve ekonomik olaylarına kısaca değinilmiştir. Çalışma uzlaşma kültürü ve demokrasi açısından değerlendirilerek sınırlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Koalisyon, Uzlaşma Kültürü, Demokrasi, Siyasi İdeolojiler, Siyasi Partiler.

Abstract

Ideologies, which can be defined as a set of ideas that guide individuals, groups or institutions, are one of the most common topics in political science. It is a reference used to explain the state, democracy, legitimacy and many other issues. In this study, it is possible to see the formation process of coalitions formed by parties with opposing ideologies in

the 60s, 70s and 90s and the differences in the functioning of coalitions. In terms of opposing ideologies, the coalition government formed by the Republican People's Party (CHP) and the Justice Party (AP), the coalition government formed with the New Türkiye Party (YTP) and the Republican Peasant Nation Party (CKMP), the coalition of the CHP and the National Salvation Party (MSP), the coalition of the True Path Party (DYP) and the Social Democratic People's Party (SHP), and finally the coalition of the Democratic Left Party (DSP), the Nationalist Movement Party (MHP) and the Motherland Party (ANAP) are analyzed. In these periods, the attitudes and behaviors of the leaders and parties, and the preferences of the electorate have been revealed as an important factor. A comprehensive literature review was conducted, and in particular the Open Access Collection of the TBMM Library was examined as the main source for the research on each political party. The subject matter dealt with is only the coalitions formed by opposing parties. In the coalition periods analyzed in this study, the issues on which coalition partners compromised and on which issues they could not compromise were emphasized. In the historical process, the political, social and economic events of the period are briefly mentioned. The study is limited by evaluating it in terms of consensus culture and democracy.

Keywords: Coalition, Reconciliation Culture, Democracy, Political Ideologies, Political Parties.

Giriş

Partilerin ideolojik fikirleri, ülkenin koşulları, uzlaşma kültürü ve demokrasi gibi kavramlar koalisyonun kurulmasında ve koalisyonun işleyişinde oldukça önemlidir. Çalışmada karşıt ideolojik görüşe sahip olan partilerin kurdukları koalisyon hükümetlerinden bahsedilmiştir. CHP-AP koalisyonu, yine CHP'nin içinde bulunduğu YTP ve CKMP birlikte kurulan koalisyon hükümetinden bahsedilmiştir. Ardından CHP ve MSP koalisyonu, DYP ile SHP'nin kurmuş olduğu koalisyon hükümeti anlatılmıştır. Son olarak DSP- MHP-ANAP koalisyonu incelenmiştir. Bu süreçte partilerin seçimlerdeki söylemleri, vaatleri ve koalisyon sürecinde nelerin yaşandığı vurgulanmıştır.

Türkiye'nin uzlaşma kültürü, partilerin koşulları, iki zıt kutup partinin nasıl bir araya geldiği, özellikle koalisyon kurulurken yapılan pazarlıklarda partilerin kendi çizgilerinden ve fikirlerinden ne gibi tavizler verdikleri üzerinde durulmuştur. Anlaştıkları, ters düştikleri konular, bu koalisyonların ömrü ve Türkiye'nin demokratik gelişimine olan katkıları değerlendirilmiştir. Çalışmanın amacı, zıt kutupların nasıl bir araya geldiğini, bu birlikteliğin sonucunda ülkeye katkılarını, anlaşmazlık sebeplerini inceleyip, uzlaşma kültürü ve demokrasi açısından ele almaktır. Zıt ideolojilerin bir araya gelmesi, onları bir araya getiren ortak özellikler demokrasi açısından oldukça önemlidir. Zıt ideolojilerin neden bir araya geldiğini, bir araya getiren ortak özelliklerin neler olduğunu ortaya koymak çalışmanın amacı içerisindedir. Çalışma belirli bir dönemle sınırlı tutulmamış, Türkiye'de karşıt ideolojik eğilimdeki partilerin kurmuş oldukları bütün koalisyon hükümetleri incelenmiştir. Koalisyon hükümetlerinin yaptıkları çalışmalar sırasında demokrasi ve uzlaşma kültürü çerçevesinde hangi konularda anlaştıkları ve hangi konularda anlaşamadıkları üzerinde durularak konu sınırlandırılmıştır.

Araştırmada kitaplardan, tezlerden, makalelerden, ansiklopedilerden, yıllıklardan ve gazetelerden yararlanılmıştır. Bununla birlikte internet taraması yapılarak araştırma gerçekleştirilmiştir.

Çalışma sırasında zıt ideolojilere sahip partilerin kurmuş oldukları koalisyon hükümetleri ile ilgili çalışmaların yapıldığı görülmüştür. Örneğin “*Türkiye’de Koalisyon Yönetimleri ve DYP-SHP Örneği*” adlı çalışma, 1961 Anayasası ve “1961-1965 Koalisyon Hükümetleri Dönemi” adlı çalışma bunlar içerisindedir. Burada çalışmaların belirli dönemlerle sınırlı tutulduğu görülmüştür. Sadece o dönemde yaşanan gelişmeler ve incelenen dönemlerde koalisyon hükümetlerinin başarılı olup olmaması üzerinde durulmuştur. Koalisyon hükümetlerinin hayata geçirdikleri politikaların ana hatlarıyla açıklandığı görülmüştür. Bu çalışmada ise Türk siyasi tarihinde karşıt ideolojilere sahip olan partilerin kurmuş oldukları bütün koalisyon hükümetleri incelenmiş ve daha kapsamlı bulgular elde edilerek alana katkı sağlanmak istenilmiştir. Partilerin sahip oldukları ideolojik fikirler, ülkenin içinde bulunduğu koşullar uzlaşma kültürü ve demokrasi gibi kavramlar koalisyonun kurulmasında ve koalisyonun işleyişinde büyük bir öneme sahiptir. İki zıt kutba sahip olan partilerin nasıl bir araya geldiği, özellikle koalisyon kurulurken yapılan pazarlıklarda partilerin kendi çizgilerinden ve fikirlerinden ne gibi tavizler verdikleri üzerinde durulmuştur. Hangi konularda anlaşmışlar, hangi konularda ters düşmüşler ve tabii bu koalisyonlarından hangilerinin daha uzun ömürlü olduğu ve ülkeye olan katkıları üzerinde durulmuştur. Zıt ideolojilerin bir masa etrafında toplanmaları, belli konularda uzlaşma sağlayarak ülke yönetiminde söz sahibi olmaları demokrasimizin gelişmişliği açısından önem teşkil etmektedir. Çalışmanın hipotezi, siyasi partiler seçim meydanlarında gösterdikleri hassasiyeti koalisyon kurulurken veya koalisyon kurulduktan sonra göstermemişlerdir. Ülke sorunları ikinci plana itilerek kişisel menfaatler ön planda tutulmuş ve ideolojik çekişmeler içerisinde halkın talep ve beklentilerinden uzaklaşmıştır. Tüm bu olumsuz tabloya rağmen karşıt görüşlere sahip bu partilerin bir masa etrafında bir araya gelmeleri Türk demokrasisine ve Türkiye’nin ilerleyen dönemlerinde özellikle uzlaşma kültürü açısından önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışma yapılırken şu sorular sorulmuştur; Türkiye’nin o dönemlerde nasıl bir uzlaşma kültürüne sahiptir? İki zıt kutba sahip olan partiler nasıl bir araya gelmiştir? Özellikle koalisyon kurulurken yapılan pazarlıklarda partiler kendi çizgilerinden ve fikirlerinden ne gibi tavizler vermiştir? Partiler hangi konularda anlaşmış ve hangi konularda ters düşmüştür? Hangi koalisyon hükümeti daha uzun ömürlü olmuştur? Kurulum bu koalisyon hükümetlerinin Türk demokrasisine olan katkısı nedir?

Çalışmanın birinci bölümünde koalisyon kavramından açıklanmış, koalisyonun kurulmasında ve sona ermesinde etkili olan faktörlerden bahsedilmiştir. Yine bu bölümde siyasi ideolojilerden ana hatlarıyla bahsedilmiş, demokrasi ve uzlaşma kültürü kavramları açıklanmıştır. İkinci bölümde ise CHP-AP koalisyon hükümeti ve yine CHP, YTP ve CKMP koalisyon hükümeti incelenmiştir. Yine bu bölümde CHP ile MSP’nin kurmuş oldukları koalisyon hükümetinden bahsedilmiş ve her iki partinin tarihsel süreç içerisinde yaşadığı değişim irdelenmiştir. Üçüncü ve son bölümde ise DYP-SHP koalis-

yon hükümeti ile DSP-MHP-ANAP koalisyon hükümetinden ayrıntılı olarak bahsedilmiştir. Sonuç bölümünde ise elde edilen bulgular genel bir şekilde değerlendirilmiştir.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Koalisyon

Fransızcadaki “*coalition*” kelimesinden türeyen koalisyon; “*çeşitli güçlerin bir araya gelmesiyle oluşturulan birlik*” olarak tanımlanabilir. Koalisyonlar, asgari çoğunluklu koalisyonlar, asgari büyüklükte koalisyonlar, asgari sayıda partiden oluşan koalisyonlar, asgari uzaklıklı koalisyonlar ve asgari çoğunluklu bağlantılı koalisyonlar olarak sınıflandırılmaktadır.¹

Asgari çoğunluklu koalisyonlar, parlamentoda iki ya da daha fazla partinin çoğunluğa sahip olmaları bakımından çoğunluk koalisyonlarıdır. Burada koalisyon içerisinde partiler gerek duymadıkları bir başka partiyi koalisyon içerisine almazlar. *Asgari büyüklükte koalisyon* modelinde, siyasi partiler iktidar içerisindeki paylarını azamileştirmek için gereksiz ortakları hükümetin dışında tutmaktadırlar. *Asgari sayıda partiden oluşan koalisyonlarda* ise az sayıda partinin görüşmeler ve pazarlıklar esnasında daha kolay anlaşabilecekleri varsayılır. Anlaşmaların kolaylıkla sürmesi sonucunda koalisyon varlığını daha rahat, daha kolay bir şekilde sürdürecektir.²

Asgari uzaklıklı koalisyonlarda, yürüttükleri politika bakımından benzer partilerin, birbirlerinden çok farklı olan partilere göre daha kolay kurulabileceği varsayımı vardır. *Asgari çoğunluklu bağlantılı koalisyonlar*, birbirlerine daha yakın olan partilerin koalisyonda bir araya gelebileceklerini vurgulamaktadır. Koalisyon içerisinde gereksiz ortaklara yer verilmeyeceğini belirten asgari çoğunluklu koalisyon modeli ile kıyaslandığında farklı olduğu görülmektedir.³

1961’de kurulan CHP-AP koalisyon hükümeti “*asgari çoğunluklu koalisyonlar*” modeline uygundur. CHP ile MSP’nin 14 Ekim 1973’te kurdukları koalisyon hükümeti “*asgari sayıda partiden oluşan koalisyon*” modeline, DYP ile SHP’nin 20 Ekim 1991’de kurdukları koalisyon “*asgari sayıda partiden oluşan koalisyon*” modeline, DSP, MHP ve ANAP’ın 18 Nisan 1999’da kurdukları koalisyon modeli “*asgari çoğunluklu koalisyonlar*” modeline örnektir.⁴

Koalisyonun kurulmasında katılan partilerin siyasi görüşleri önemlidir. Çünkü bu durumda partiler programlarından daha az ödün vermiş olacaklardır. Olumsuz yanı ise partinin, benzer seçmen kitlesine hitap edildiğinde seçmeni kaybetme korkusuyla koalisyon kurmaya yanaşmayabileceğidir. Ayrıca

¹ Yasin Aydoğdu, *Seçim Sistemleri ve Türkiye* (Ankara: Adalet Yayınları, 2015), 190.

² Arend Lijphard, *Çağdaş Demokrasiler* (Ankara: Türk Demokrasi Vakfı ve Siyasi İlimler Derneği Ortak Yayını, 1984), 30-31.

³ Lijphard, *Çağdaş Demokrasiler*, 30-31.

⁴ Mehmet Zahit Sobacı, “Türkiye’nin Koalisyon Tecrübesi: Modeller Ve Siyasal Gerçeklikler”, *Seta Perspektif*, no. 109, (2015): 1-8.

bakanlıkların, kamu bürokrasisi ve devlet kuruluşlarının paylaşımı koalisyonun kurulma sürecinde ve yapısını oluşturmada etkili bir unsurdur.⁵

1.2. Siyasi İdeolojiler

Heywood ideolojiyi; mevcut iktidarı korumak, değiştirmek veya yıkmak için gerekli olan, az ya da çok tutarlı fikirlerden oluşan bir bütün olarak tanımlamıştır.⁶ Modernleşme dönemi, iletişimin hızlanması, kitlelerin mobilizasyonu, sanayileşme ve şehirleşme ile birlikte inançlar, değerler ve insan ilişkilerini de değiştirmiştir. İnsan ve toplum sorunlarına yeni çözümler getiren siyasi bir kavram olarak ideoloji, bu dönemde ortaya çıkmıştır.⁷

Modern dönemin ilk siyasi ideolojisi liberalizmdir, özel mülkiyete dayalı serbest piyasa ekonomisini ve hoşgörü anlayışını benimsemiştir.⁸ Türkiye’de Demokrat Parti’nin (DP) devamı niteliğindeki AP ve uzantısı DYP gibi partiler tutarlı liberal partiler olmalarının yanında liberal unsurları programlarına dâhil etmişlerdir. Yine ANAP da liberal unsurlara dayalı bir siyaset anlayışını benimsemiştir.⁹ Muhafazakârlık, siyasi bir ideoloji olarak değişime karşı direnme ya da değişimden kuşku duyma, muhafaza etme anlamındadır. Muhafazakârlık, 1970’lerde refah devleti ve ekonomi yönetimi açısından büyük değişimlere uğramış, “*yeni sağ*” ile Birleşik Krallıkta Thatcher ve Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD) Reagan idareleri ile varlık göstermiştir.¹⁰ İslamcılık ise inanç, düşünce, siyaset, yönetim ve hukuk alanında İslam’ı hâkim kılmayı amaçlamıştır.¹¹ İslamcılık kavramı onu tanımlayanlar tarafından uzun bir süre kullanılmamıştır. Onun yerine Tevhidi Müslüman, Şuurlu Müslüman gibi kavramlar kullanılmıştır.¹²

Sosyal demokrasi, 19. yüzyıl ortalarında işçi birlikleri tarafından ezilen işçi sınıfının hakkını ve çıkarlarını savunmak amacıyla Marksist tezlerin etkisiyle Almanya’da ortaya çıkmıştır. Sosyal demokrasi; eşitlik, sosyal adalet ve toplum anlayışı için sosyal güvenlik sistemini ve vergi politikalarını araç olarak kullanmaktadır.¹³

Milliyetçilik, siyasi örgütlenmenin ana ilkesinin millet olduğuna inanmaktır. Milletlerin eşit ve kendi kaderlerini tayin etme hakkı olduğu savunulmaktadır.¹⁴

⁵ Nedim Yalansız, *Türkiye’de Koalisyon Hükümetleri 1961-2002* (İzmir: Büke Kitapları, 2006), 14-16.

⁶ Andrew Heywood, *Siyaset* (Ankara: Adres Yayınları, 2015), 71.

⁷ Şükrü Karatepe, *Siyasi İdeolojiler* (İstanbul: İz Yayınları, 2011), 17.

⁸ Ömer Çaha ve Bican Şahin, *Dünyada ve Türkiye’de Siyasal İdeolojiler* (Ankara: Orion Kitapevi, 2013), 41-42.

⁹ Çaha ve Şahin, *Dünyada ve Türkiye’de Siyasal İdeolojiler*, 87-88.

¹⁰ Andrew Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, (Ankara: BB101 Yayınları, 2018), 91-93.

¹¹ Çaha ve Şahin, *Dünyada ve Türkiye’de Siyasal İdeolojiler*, 563.

¹² Tanıl Bora, *Cereyanlar Türkiye’de Siyasal İdeolojiler*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017), 415.

¹³ Karatepe, *Siyasi İdeolojiler*, 85-88.

¹⁴ Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, 201-202.

1.3. Merkez Sağ ve Merkez Sol

Sağ ideoloji; geleneksel bir yapıyı, hiyerarşik bir düzeni savunmaktadır.¹⁵ Toplumsal alanda muhafazakâr değerleri savunan, serbest piyasa ekonomisinden, devletin ekonomiye sınırlı bir şekilde müdahale etmesinden yana olan ve sosyal devlet anlayışını benimseyen bir eğilime sahiptir.¹⁶ Sol ideoloji kolektivizmi savunurken, sağ ideoloji piyasadan ve bireyden yanadır. Hak, özgürlük, kardeşlik ve reform kavramlarını sol kendi bünyesinde toplarken, sağ, hiyerarşi, milliyetçilik, gelenek ve düzen gibi kavramları benimsemiştir.¹⁷ DP ve AP Merkez Sağ çizgideki partilerdir. Onları Turgut Özal'ın liderliğindeki ANAP ve 90'lı yıllara damgasını vuran Süleyman Demirel'in DYP'si takip etmiştir.¹⁸

Fransız Devrimi'nden sonra Fransız parlamentosundaki oturma düzeyinde özgürlüğü savunan halkçılar parlamentoda başkanın solunda, değişim taraftarı burjuvalar başkanın sağında oturmuşlardır. Sol, kendi içerisinde merkez sol, aşırı sol, sosyal demokrasi ve Marksizm gibi çeşitlenmiştir. Türkiye'de 1980 askeri darbesi ile birlikte getirilen yasaklar partileri farklı siyasi söylemlere, ideolojilere itmiştir. 1992 yılında CHP'nin yeniden açılması ile birlikte merkez solda bölünmeler daha derinleşmiştir. Sonrasında CHP-SHP birleşmesi ile birlikte merkez solu temsil eden CHP ve DSP ortaya çıkmıştır.¹⁹

1.4. Demokrasi ve Uzlaşma Kültürü

Yunanca demos ve kratos kelimesinden türeyen demokrasi kavramı, iktidar veya yönetim olarak tanımlanabilir. Demokrasi, "demos" (halk) tarafından yönetim anlamındadır.²⁰ Lincoln'e göre demokrasi "halkın halk tarafından halk için yönetimidir". Bu tanıma göre, halk tarafından seçilen bir hükümetin kurulduğu ve bu hükümetin iktidarda kalmasının halkın rızasına bağlı olduğu, halkın siyasi yaşama kayıtsız ve şartsız katılım gösterdiği, insan hakları ve özgürlüklerin korunduğu ve geliştiği bir yönetimdir.²¹

Uzlaşma kültürü ise toplumla ve siyasi kültürle doğrudan ilişkilidir. Toplumun gelenekleri, örfleri, adetleri, dinleri ulusal değerleri de uzlaşmacılığın oluşmasında önemlidir.²²

¹⁵ Hamza Ateş ve Handan Dinç Güzel, "Türkiye'de Sol Partilerin Kamu Yönetimi Anlayışları", *Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1, Sayı 4, (2017): 338-368.

¹⁶ Burak Başkan, "Krizdeki Merkez Sağ Ve Yeniden Konumlanma Bunalımı", *Liberal Düşünce Dergisi* 63 (2011), 153-168.

¹⁷ Andrew Heywood, *Siyasetin Temel Kavramları* (Ankara: Adres Yayınları, 2012), 57-58.

¹⁸ Nuray Mert, *Merkez Sağın Kısa Tarihi* (İstanbul: Selis Kitaplar, 2007), 23-33.

¹⁹ Ateş ve Dinç Güzel, "Türkiye'de," 338-368.

²⁰ Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, 102.

²¹ Ergun Özbudun, *Türkiye'de Demokratik Siyasal Kültür* (Ankara: Türk Demokrasi Vakfı, 1995), 45.

²² Tandoğan Gülgeldi Hukuk Bürosu, *Uzlaşma Kültürü Nedir Ne Değildir*, 2015. (<http://www.tghukuk.com.tr/resimler/uzlasma-kulturu.pdf>)

2. Denetimli Demokrasi Dönemi Kurulan Koalisyon Hükümetleri

2.1. CHP - AP Koalisyonu (20.11.1961 - 25.06.1962)

CHP, 1923'te Mustafa Kemal Atatürk tarafından, ulusal birliği ve toprak bütünlüğünü koruma anlayışına dayalı bir felsefe doğrultusunda kurulmuştur.²³ Dönemin elit kadrosu ideoloji arayışına girmiş, sonrasında Kemalizm ideolojisi olarak benimsenmiştir.²⁴

CHP'nin benimsediği cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, laiklik, devletçilik ve inkılapçılık ilkeleri yani "Altı Ok" 1937 yılında anayasaya eklenerek resmi bir ideoloji şeklini almıştır. Partinin benimsediği bu ilkelerle Türkiye'nin resmi ve kurucu ideolojisi Kemalizm olarak tanımlanmıştır. Kemalizm'de Batılılaşmak ön plandadır. Otoriter eğilim baskındır. İdeali otoriter bir demokrasidir. Kemalizm'in, "halka rağmen halk için bir ideoloji" olduğu söylenebilir.²⁵ Bu otoriter tutum, ilerleyen dönemlerde değişmiş, 1950'li yıllardan itibaren ideolojik anlayış yumuşamıştır. Otoriter tutumdan vazgeçilerek ılımlı bir tutum, halka yakınlaşan bir anlayış benimsenmiştir. İlk hedef parti içi demokrasinin geliştirilmesi olmuştur.²⁶

27 Mayıs 1960 askeri darbesiyle DP iktidarına son verilmiştir. Ancak DP kadroları harekete geçerek yeni bir siyasi örgütlenme yoluna gitmişlerdir. DP'nin devamı niteliğindeki AP, 11 Şubat 1961'de kurulmuştur.²⁷ Darbenin ardından yeni bir anayasa yapılmıştır. Bu anayasa, özgürlüklere geniş yer vermiştir. Örgütlenme özgürlüğü ve yayın özgürlüğü açık bir şekilde garanti altına alınmıştır. Vatandaşlara ekonomik ve sosyal haklar vaat edilmiştir.²⁸ Değişen anayasa ile birlikte seçim sistemi de değişmiştir. Bu yeni seçim sistemi özellikle koalisyonların ortaya çıkmasında önemli etkenlerden birisi olmuştur. 1960 öncesinde Türkiye'de tek turlu listeli çoğunluk sistemi uygulanmaktaydı. Bu sistemde en çok oyu alan partinin bütün adayları milletvekili seçiliyordu. Yani bu sistem CHP ve DP gibi iki büyük parti dışında partilerin meclise girmesine engel teşkil ediyordu. Getirilen nispi seçim sistemi ile birlikte küçük partiler de mecliste temsil edilme imkânına sahip olmuşlardır.²⁹

AP siyasi yelpazede merkez sağa daha yakındır ve demokratik bir rejimden yanadır. Otoriter bir tutum sergilememiştir. İlimli milliyetçiliği benimseyen parti, aşırı milliyetçiliğin ve komünizmin karşısında olmuştur. Özel mülkiyeti, aileyi, dini, örf, adet ve gelenekleri savunmuştur. Fakat merkez soldan da bazı özelliklere sahiptir. Toplum üzerindeki her türlü karar verme hakkını

²³ Metin Heper, *Türkiye'nin Siyasal Hayatı* (İstanbul: Doğan Kitap, 2011), 173-175.

²⁴ Süleyman İnan, "Atatürkçülük (Kemalizm) ve İdeoloji", *Liberal Düşünce Dergisi*, 36, (2004), 109-116.

²⁵ Seyfettin Aslan, "Türkiye'de Modern Siyasal Düşünce", içinde *Osmanlıdan Cumhuriyete Türkiye'de Siyasal Hayat*, ed. Ahmet Karadağ (Ankara: Orion Kitapevi, 2013), 554-556.

²⁶ Bünyamin Bezci, "Cumhuriyet Halk Partisi", içinde *İttihat ve Terakkiden Günümüze Siyasal Partiler*, ed. Turgay Uzun (Ankara: Orion Kitapevi, 2010), 144-145.

²⁷ Ali Yaşar Sarıbay, *Türkiye'de Demokrasi ve Politik Partiler* (Bursa: Alfa Yayınları, 2001), 57.

²⁸ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)* (İstanbul: Hil Yayınları, 2010), 236.

²⁹ Yalansız Türkiye'de Koalisyon Hükümetleri 1961-2002, 38-39.

kendisinde bulan bürokratik zümreye karşı “milli irade, millet hâkimiyeti” gibi kavramları kullanarak halkın seçim yoluyla yönetime katılması gerektiğini vurgulamıştır. Siyasi ve toplumsal alanda kapsamlı bir değişim ve dönüşümden yanadır.³⁰

15 Ekim 1961’de milletvekili genel seçimleri yapılmış ve seçimden sonra Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) ve partilerin liderleri ile komutanlar bir araya gelerek toplantı yapmışlardır. TSK milli bir koalisyon kurulmasını istemiştir.³¹ Bu gelişmelerden sonra Cemal Gürsel Cumhurbaşkanı seçilmiş, hükümetin kurulması için gayret göstermiştir. 7 Kasım günü Millet Meclisi ve Senato başkanlarıyla bir toplantı gerçekleştirmiş hükümetin öncelikle kurulabilmesi için AP, YTP ve CHP’nin birlikte hareket etmesi beklenmiştir.³²

AP’nin, Ragıp Gümüşpala liderliğinde CKMP ve YTP ile yaptığı görüşmeler olumsuz sonuçlanmıştır. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel ise 9 Kasım Günü İsmet İnönü’ye hükümeti kurma görevini teklif etmiştir.³³ Ortak hükümeti kurma faaliyetleri 10 gün sürmüştür. YTP, tarafsız bir milletvekilinin kuracağı bir hükümete sıcak bakarak, İnönü’nün Başbakanlığını yapacağı bir hükümette olmak istememiştir. Böylelikle tek alternatif CHP ile AP’den oluşan bir hükümet olmuştur.³⁴ AP, kurulacak hükümet programında affın olmasında ısrar etmiş ve yine İnönü’nün başbakan olduğu ve CHP’nin de içinde bulunduğu bir koalisyonda AP’den iki kişinin başbakan yardımcısı seçilmesi için hazırlık yapmıştır. 14 Kasım’da Tabii Senatör Kadri Kaplan, Ordu adına konuşarak şu uyarıda bulunmuştur: “İhtilal bitmemiştir; 27 Mayıs amacına mutlaka ulaşacaktır.” Bunun üzerine AP Genel İdare Kurulu koalisyona katılacaklarını belirtmiş ve 16 Kasım 1961’de CHP-AP koalisyon protokolü imzalanmıştır.³⁵

CHP-AP koalisyonunda AP’liler af meselesini gündeme getirmişlerdir. AP’yi buna zorlayanlar Meclisteki diğer muhalefet partileri olan CKMP ve YTP’dir. Ancak af meselesine İsmet İnönü ve TSK karşı çıkmıştır.³⁶ AP’liler af konusunu gündemde tutarken İsmet İnönü Köy Enstitülerinin yeniden açılabileceğini söylemiş, AP’liler buna tepki göstermişlerdir. Af ve Köy Enstitüleri konusu hükümeti gergin bir ortama sokmuştur.³⁷

Hükümete karşı 22 Şubat 1962’de Harp Okulu komutanı Talat Aydemir’in yönettiği başarısızlıkla sonuçlanan bir darbe girişimi gerçekleşmiştir.³⁸ Sonrasında İsmet İnönü koalisyon hükümetinin zor durumda kalmaması için yoğun çaba göstermiştir. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ile birlikte darbeci Aydemir

³⁰ Tanel Demirel, *Adalet Partisi: İdeoloji ve Politika* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004), 340-345.

³¹ Muzaffer Ayhan Kara, *Türk Siyasal Yaşamında Koalisyon*, (Ankara: Bigbang Yayınları 2015), 57.

³² Yalansız, *Türkiye’de Koalisyon Hükümetleri 1961-2002*, 67.

³³ Halit Kaya, *Adalet Partisi ve Ragıp Gümüşpala (1961-1965)*, (Yayımlanmış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2014), 84-85.

³⁴ Kara, *Türk Siyasal Yaşamında Koalisyon*, 59.

³⁵ Yalansız, *Türkiye’de Koalisyon Hükümetleri 1961-2002*, 69.

³⁶ Hilmi Tutar, *Türk Siyasetinde Sancılı Yıllar* (İstanbul: Bizim Kitaplar, 2006), 85-86.

³⁷ Yalansız, *Türkiye’de Koalisyon Hükümetleri 1961-2002*, 75.

³⁸ Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, 227-228.

ve arkadaşlarının silah bırakması şartı ile af konusunda anlaşmaya varılmıştır. Böylelikle Talat Aydemir ve arkadaşlarına özel bir af çıkartılmıştır.³⁹

Hükümette kriz yaratan af konusu ülkenin ekonomisine yansımış, siyasi istikrarsızlık ekonomide de istikrarsızlığa neden olmuştur. Süren af sorunu bu kez 31 Aralıkta hayatını kaybeden Yassıada mahkumu eski DP'li Bayındırlık ve Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri'nin 2 Ocak 1962'de yapılan cenaze töreninde gündeme gelmiş, siyasetin gergin ortamı cenaze törenine de sirayet etmiştir.⁴⁰

2.1.1. Koalisyonun Sonu

Hükümeti kurtarma toplantıları sonuçsuz kalmıştır. İsmet İnönü olumsuz gelişmelerin ardından istifasını Gürsel'e sunmuş, Gürsel istifa mektubunu önce kabul etmemiş ve DP'lilerin Affı konusunda AP'lileri ikna edeceğini ve grup kararı alırdabileceğini söylemiştir.⁴¹ “Zoraki Koalisyon” kopmaya başlamıştır.⁴² 28 Mayıs 1962'de AP Meclis ve Senato gruplarının siyasi af ile ilgili yaptıkları toplantıda sert tartışmalar yaşanmıştır. İnönü'nün ve AP'li bakanların Genel Af çıkarılmayacağı yönünde açıklamalarına rağmen toplantıda Ömer Eken ve 91 arkadaşının siyasi af ile ilgili verdiği önerge kabul edilmiştir. Başbakan İnönü 30 Mayıs 1962'de istifa etmiştir.⁴³

İlk koalisyon hükümetinin görev süresince herhangi bir alanda ekonomi başta olmak üzere önemli bir çalışma yapılmamıştır. En önemli sorun AP'nin eski DP'li yöneticilere yönelik af çıkarılması için girişimde bulunmasıdır.⁴⁴

2.2. CHP-YTP-CKMP Koalisyonu (25.06.1962 - 25.12.1963)

YTP'nin parti programı AP programından farklı değildir. Siyasi ve iktisadi açıdan liberal içeriklidir. Programda 27 Mayıs'ın seçmene değil, DP'nin yönetici kadrosuna yönelik olduğu belirtilmiştir.⁴⁵ Ekonomide hızlı sanayileşme ve özel teşebbüsü savunan YTP, bunun için hükümetin ön planda olması gerektiğini savunmuştur.⁴⁶ CKMP, 16 Ekim 1958'de Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) ile Türkiye Köylü Partisinin (TKP) birleşmesiyle ortaya çıkmıştır. Osman Bölükbaşı'nın liderliğinde parti, Türkçü çevrelerle ilişkileri olan siyasetçilerden oluşmuştur.⁴⁷ CKMP, ana prensiplerinin milliyetçilik, düşünce,

³⁹ Kara, *Türk Siyasal Yaşamında Koalisyon*, 68.

⁴⁰ Yalansız, *Türkiye'de Koalisyon Hükümetleri 1961-2002*, 77-78.

⁴¹ Tutar, *Türk Siyasetinde Sancılı Yıllar*, 93.

⁴² Kara, *Türk Siyasal Yaşamında Koalisyon*, 69.

⁴³ Yalansız, *Türkiye'de Koalisyon Hükümetleri 1961-2002*, 117-118.

⁴⁴ Erdoğan Günel, *Türkiye'de Demokrasinin Yüzyıllık Serüveni 1908-2008* (İstanbul: Karakutu Yayınları, 2009), 178.

⁴⁵ Anabritannica Genel Kültür Ansiklopedisi, *Yeni Türkiye Partisi* (İstanbul: Anabritannica Genel Kültür Ansiklopedisi, Cilt: 22, 2004), 400.

⁴⁶ Stanford j. Shaw ve Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye* (İstanbul: E Yayınları, Cilt: 2, 2006), 495.

⁴⁷ Ferit Salim Sanlı, *Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisinden Milliyetçi Hareket Partisine Tarihsel Süreç İdeoloji ve Politika (1960-1969)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2017), 60.

his ve dil birliği olduğunu vurgulamıştır. Serbest mübadele ekonomisini savunduğunu belirtmiştir.⁴⁸

Birinci koalisyon hükümetinin sonunda TSK, İnönü'nün Başbakanlığında kurulacak bir hükümetten yanadır. Milli Birlik Komitesi'nin (MBK), CHP'nin hatta İnönü'nün başbakan olmadığı bir hükümeti kabul etmeyeceği bildirilmiştir.⁴⁹ Koalisyon kurulmadan önce CKMP ve YTP bazı şartlar öne sürmüştür. CHP, İçişleri Bakanlığının kendisinde olmasında, CKMP ve YTP'nin "siyasi af" şartında ısrarcılıkları, koalisyon görüşmelerini tıkamıştır. Görüşmelerden sonra YTP ve CKMP, CHP'nin daha önceki görüşmeler sırasında ileri sürdüğü şartları kabul ettiklerini ve koalisyonu kurmaya hazır olduklarını bildirmişlerdir.⁵⁰

Koalisyon kurulduktan sonra "Siyasi Af" meselesinde partiler uzlaşma sağlamışlardır ancak bu kez Celal Bayar ve arkadaşlarının affı, ikinci koalisyon hükümetinin önemli sorunlarından birisi olmuştur. Bayar'ın sağlık sorunları nedeniyle, af çıkmıştır.⁵¹

2.2.1. Koalisyonun Sonu

Hükümetteki sorunlar sürerken bir af kanunu çıkarılmamış ve ciddi bir mücadele verilememiştir. Bu huzursuzluğun sonucu 17 Kasım 1963 Mahalli İdareler Seçimleri ile ortaya çıkmıştır. Seçimlerde AP % 46, CHP % 37, YTP % 6, CKMP ise % 2,8 oy almıştır.⁵² Başbakan da yurtdışındayken hükümetten ilk çekilme kararını 26 Kasım 1963'te CKMP almıştır. CKMP yöneticilerinin bu kararı almasında, son seçim sonuçlarının CKMP'yi yıpratması etkili olmuştur. Gelir kaynakları ile ilgili alınacak kararlar ise CKMP'yi tamamen yıpratacaktır.⁵³

Yurda dönen İnönü kendisi yurtdışındayken böyle bir karar alınmasını kınamıştır. İkinci koalisyon hükümeti Başbakan İnönü'nün 2 Aralık 1963'te istifasını Cumhurbaşkanı Gürsel'e sunmasıyla son bulmuştur.⁵⁴

2.3. Laik ve İslamcı Kesimin Koalisyonu: CHP-MSP Hükümeti (26.01.1974 - 17.11.1974)

CHP'de 1965'in başlarında ideolojik anlamda yaşanan değişimle sosyal demokrat sözcükler yoğun kullanılmaya başlanmıştır. Yoksul kesimlerin sosyal ve ekonomik alanlardaki sıkıntıları ve bu alanlarda isteklerde bulunması,

⁴⁸ TBMM Kütüphanesi Açık Erişim Koleksiyonu, *Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Programı*, (t.y.), Erişim tarihi 17.02.2024, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/888/198104696.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

⁴⁹ Tutar, *Türk Siyasetinde Sancılı Yıllar*, 100.

⁵⁰ Bilgi Küçükcan, *1961 Anayasası ve 1961-1965 Koalisyon Hükümetleri Dönemi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997), 161.

⁵¹ Tutar, *Türk Siyasetinde Sancılı Yıllar*, 116.

⁵² Tutar, *Türk Siyasetinde Sancılı Yıllar*, 121-122.

⁵³ "Meclis 27 Mayıs Bayramını Kabul Etti", *Milliyet Gazetesi*, 4 Nisan 1963.

⁵⁴ Metin Tokar, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları* (Ankara: Bilgi Yayınları, Cilt: 6, 1992), 171.

CHP tabanının istekleri ve bu isteklere Türkiye İşçi Partisi'nin (TKP) karşılık vermesi bunda etkilidir. 1961 Anayasası'nın getirmiş olduğu özgürlük ortamı toplumsal talepleri de etkilemiştir. Dolayısıyla toplumdaki bu değişime CHP, "ortanın solu" anlayışıyla karşılık vermiştir.⁵⁵ Ecevit, ortanın solunu tutum ve davranış bakımından aşırı soldan ayırmıştır. Demokratik oluşu onu komünizmden ayırmıştır. Halk, devlet yönetiminde ve denetiminde etkin bir şekilde yer almaktadır. Ortanın solu, teşebbüs özgürlüğü özel mülkiyete yer vermesiyle aşırı soldan ayrılmıştır.⁵⁶

Ortanın solu anlayışıyla CHP'de laiklik anlayışı değişmiştir. CHP, dinsizlik suçlamasını ortadan kaldırmak ve bu algıyı değiştirmek için çalışmalar yapmıştır.⁵⁷ Ayrıca işsizlik yardımları, yaşlılara aylık, çalışanlara toplumsal güvence, bütün vatandaşlara sağlık sigortası ve kadınlara sosyal sigorta gibi politikalar yürütmüştür.⁵⁸

12 Mart 1971 tarihinde askeri muhtıra sonrasında hükümet istifa etmiştir. Bu olağanüstü dönem 14 Ekim 1973 seçimlerine kadar sürmüştür. Bu muhtıra ile birlikte anayasada bazı değişiklikler yapılmıştır. Üniversiteler baskı altına alınmış, sendikalar işlevsiz hale getirilmiş, aydınlar susturulmuş ve bazı yargılamalar sonrasında idamlar gerçekleştirilmiştir. Ecevit, TSK'nın siyasete karışmasına karşı çıkmıştır. Ecevit'in bu tutumu ile birlikte CHP'nin TSK ile ilişkilerindeki değişimin başlangıcı olmuştur. CHP'nin Nihat Erim hükümetini desteklemesine karşı Ecevit tepki göstermiştir. Muhtıra sonrasında CHP'de lider değişikliği olmuştur. Ortanın solu anlayışını savunan Ecevit Genel Başkan seçilmiştir.⁵⁹

CHP, "Ak Günlere" adlı seçim bildirgesinde kalkınmanın köylüden başlayacağı ve bu kalkınmanın topluma dengeli ve adaletli bir şekilde dağıtılacağından bahsetmiştir. Bildirgede köykent projesi ile tarımda verimin artırılacağı vurgulanmıştır. İşçilere ileri demokratik hakların verilmesi, bu kapsamda Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu ile Sendikalar Kanunu'nun uygulamada aksayan ve çelişen mahkeme kararlarına yol açan hükümlerinin sendika ve işçi haklarında bir kısıtlanmaya gidilmeksizin düzenlenmesi vurgulanmıştır.⁶⁰

MSP'nin ideolojisi Necmettin Erbakan'ın siyasete girdiği süreçten itibaren kullandığı Milli Görüş kavramına dayanmaktadır. Milli Görüş'e göre millilik anlayışı ulus-devlet temeline dayalı millet kavramı değildir. Temel slogan "ahlak ve maneviyat"tır. Milli Görüş, faizci kapitalist nizamın sömürü unsurlarını; "faiz, haksız vergi, kambiyo, kredi dağıtımındaki adaletsizlik ve karşılıksız

⁵⁵ Hikmet Bila, *CHP: 1919-2009* (İstanbul: Doğan Kitap, 2008), 182-183.

⁵⁶ Bülent Ecevit, *Ortanın Solu* (Ankara: Tekin Yayınevi, 1973), 116-117.

⁵⁷ Cemal Fedayi, *Osmanlıdan Günümüze Türkiye'de Sol Siyaset* (Ankara: Kadim Yayınları), 73.

⁵⁸ Ayşe Güneş Ayata, *CHP (Örgüt ve İdeoloji)* (Ankara: Gündoğan Yayınları, 1992), 89-90.

⁵⁹ Gazanfer Kaya, *Toplumsal Değişme Sürecinde Siyaset ve Özgürlükler* (Ankara: Ütopya Yayınları, 2013), 191-192.

⁶⁰ TBMM Kütüphanesi Açık Erişim Koleksiyonu, *Ak Günlere: Cumhuriyet Halk Partisi 1973 Seçim Bildirgesi*, (t.y.), Erişim tarihi 17.02.2024, https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/751/197600453_1973.pdf.

para basımı” şeklinde belirtmiştir. Ekonomik ve sosyal alanda Müslüman milletlerin birlikte hareketini vurgulamıştır.⁶¹

MSP, ağır sanayinin kurulmasını, yatırım ve ara mallarını imal eden bir sanayinin kurulmasını öncelemiştir. MSP, devleti ağırlaştırarak, işlerin aksamasına yol açan kırtasiyeciliğin kaldırılacağını ve adil bir mekanizmanın oluşturulacağını belirtmiştir. Sanayileşme projelerini Devlet Planlama Dairesinin hazırlayacağı ve bir bölgeye yatırım yapmak için o bölgede yaşayan halk, işçi, köylü, tüccar, esnaf gücü ve imkânı dâhilinde hissedar olmak şartıyla teşebbüse katılabileceği belirtilmiştir.⁶²

14 Ekim 1973’te milletvekili genel seçimleri yapılmış, CHP 33.3 oy oranıyla seçimlerden birinci parti olarak çıkmıştır. İkinci AP 29.8, üçüncü MSP ise 11.8 oy oranına sahip olmuştur.⁶³ İlk turda hükümeti kurmak Ecevit için kolay olmamıştır.⁶⁴ Hükümeti kurma görevini AP lideri Süleyman Demirel almış ancak o da olumlu sonuç alamamıştır. Demirel’in seçimden sonra “millet bize muhalefet görevi” verdi sözü koalisyon içerisinde olmaya sıcak bakmadığını göstermektedir.⁶⁵

AP ile Cumhuriyetçi Güven Partisi’nin (CGP) kuracağı koalisyon 226 yeter sayısına ulaşmadığı için kurulma ihtimali yoktur. CHP+ AP, CHP+DP ve CHP+MSP koalisyonlarından ilki “*düşman kardeşlerin koalisyonu*” olacağı için bu formüller de mümkün görünmemiştir.⁶⁶ CHP-MSP koalisyonu gündeme gelmiştir. Ekonomik ve sosyal tabaka açısından CHP ve MSP hemen hemen birbirine yakın partilerdir.⁶⁷ MSP’nin dini söylemi CHP’nin söylemiyle zıt olsa da, ekonomik ve toplumsal sorunlara yaklaşımları birbirleriyle uyusmaktadır. Bunun yanında CHP ve MSP, AP’yi rakip olarak görmüşlerdir.⁶⁸

15 Mayıs 1974’te Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde (TBMM) “Genel Af” yasası sağ partilerin istedikleri şekilde kabul edilmiştir.⁶⁹ Bu konuda koalisyon ortakları anlaşmazlığa düşmüşlerdir. MSP grubunda 141 ve 142. maddelerin affi aleyhinde konuşulmuştur. Grupta Karaçam, komünistleri affedemeyeceklerini, ırza geçenlerin cezası konusunda indirim yapamayacaklarını ifade etmiştir.⁷⁰ MSP grubunda bu görüşü savunanlar henüz çoğunlukta değildir.

⁶¹ Serkan Yorgancılar, *Milli Görüş 1969-1980* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2012), 375-379.

⁶² TBMM Kütüphanesi Açık Erişim Koleksiyonu, *Milli Selamet Partisi Program ve Tüzük*, (t.y.), Erişim tarihi 17.02.2024, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/741/199501762.pdf>

⁶³ Hikmet Sami Türk ve Erol Tuncer, *Türkiye İçin Nasıl Bir Seçim Sistemi* (Ankara: Tesav Yayınları, 1995), 321.

⁶⁴ Tutar, *Türk Siyasetinde Sancılı Yıllar*, 228.

⁶⁵ Suavi Aydın ve Yüksel Taşkın, *1960’tan Günümüze Türkiye Tarihi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014), 252.

⁶⁶ Yalansız, *Türkiye’de Koalisyon Hükümetleri 1961-2002*, 285.

⁶⁷ Hikmet Özdemir, “Siyasal Tarih (1960-1980)”, içinde *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Yay. Yönet. Sina Akşin (İstanbul: Cem Yayınevi, 2005), 270.

⁶⁸ Kara, *Türk Siyasal Yaşamında Koalisyon*, 100-101.

⁶⁹ Tevfik Çavdar, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi 1950’den Günümüze* (Ankara: İmge Kitapevi, 2004), 237-238.

⁷⁰ “MSP grubunda 141 ve 142’nin Affi Aleyhinde Konuşuldu”, *Milliyet Gazetesi*, 23 Mart 1974.

Ancak bu durumu fırsata çevirmek isteyenler olabilir. Dolayısıyla MSP grubunu bölmek ve parçalamak için bu durumdan yararlanılabilir. MSP grubunun af konusundaki tutumu değişirse CHP-MSP ortaklığının bozulması işten bile değildir. Çünkü af meselesinde tartışılan maddelerin affın alanına girmesi koalisyon protokolünün en önemli yerlerinden birisidir.⁷¹ Muhalefet partileri olan AP, Demokratik Parti ve CGP sözcüleri 141 ve 142. maddeden mahkûm olanların affedilmesine karşı çıkmışlardır. Demirel, komünist saldırıyı gerçekleştirenlerin başarıya ulaştıklarında karşısındakileri affetmeyi değil, muhakerme bile etmeyeceklerini söyleyerek bu maddelerden dolayı mahkûm edilenlerin affına karşı çıkmıştır.⁷²

CHP milletvekilleri 141 ve 142. maddelerin affın kapsamına alınması için Anayasa Mahkemesine başvurmuşlardır. Mahkeme 4 ret, 11 kabul oyuyla 2 Temmuz 1974'te 141 ve 142. maddeleri yasanın kapsamına almıştır. İşçilerin kıdem tazminatlarının otuz gün olarak belirlenmesi, asgari ücretin kırk liraya yükseltilmesi ve haşhaş üretiminin serbest bırakılması gibi konularda ise taraflar uzlaşma göstermiştir.⁷³ Haşhaş üretimi ekonomik ve insani nedenlerden dolayı sayı olarak azaltılmıştı. 1971 yılında tamamen yasaklanmıştır. Haşhaş üretimi konusunda ABD, Türkiye'yi sürekli olarak uyarmıştır. Eğer Türkiye haşhaş üretimi konusundaki yasağı kaldırırsa, Türkiye'ye yapılan askeri ve ekonomik yardımların kesileceği yönünde açıklamalarda bulunmuştur.⁷⁴

Kıbrıs konusu, CHP-MSP koalisyon hükümetinin önemli gelişmelerindedir.⁷⁵ Gelişmelerin ardından Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk başkanlığında MGK toplanmış ve adaya asker çıkarılması konusunda karar alınmıştır. Harekât 20 Temmuz 1974'de başlamıştır. Türk Ordusu Girne ve Lefkoşa'nın Türk alanını ele geçirmiştir.⁷⁶ 13 Ağustosta başlayan ikinci harekât da başarıyla sonuçlanmıştır.⁷⁷ Ecevit ve Erbakan, Kıbrıs'a ikinci harekâtın yapıp yapılmayacağı konusunda anlaşmazlık yaşamıştır. Ecevit, anlaşma sağlanarak Akdeniz'in bir barış alanı olmasından yana iken, Erbakan birinci harekâta gelinen aşamanın yeterli olmadığını, ikinci bir harekâtle yeşil hattın tutulmasını savunmuştur.⁷⁸

2.3.1. Koalisyonun Sonu

Kıbrıs meselesinde Cenevre görüşmelerinde Erbakan, "coğrafi federasyon" tezine, "Kıbrıs'ın taksimi" ile karşılık vermiştir. Bu durum koalisyon içerisinde

⁷¹ "Kantarın Topu ve Koalisyonun Geleceği", *Milliyet Gazetesi*, 23 Mart 1974.

⁷² "Af Konusu Görüşülmeye Başlandı", *Milliyet Gazetesi*, 28 Mart 1974.

⁷³ Cengiz Atabeyoğlu, *Hürriyet 1975 Ansiklopedik Yıllığı* (İstanbul: Hür Ofset Matbaası, 1975), 50-56.

⁷⁴ "Haşhaş Konusunda ABD Tehdide Başladı", *Cumhuriyet Gazetesi*, 15 Mart 1974.

⁷⁵ Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950'den Günümüze*, 238.

⁷⁶ Özgür Polat, *37. Cumhuriyet Hükümetinin (CHP-MSP Koalisyonu) Dış Politikası 26 Ocak - 17 Kasım 1974*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2009), 70-74.

⁷⁷ Tutar, *Türk Siyasetinde Sancılı Yıllar*, 233.

⁷⁸ Ekrem Kızıltaş, *Herkesin Hocası Erbakan* (Ankara: Hayat Yayınları, 2006), 170.

farklı görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Koalisyonun çökmesine neden olan olay Ecevit'in İskandinav ülkelerine yapacağı ziyaret sırasında yaşanmıştır.⁷⁹ Ecevit, Başbakanlık vekâletini Erbakan'a vermemiştir. Erbakan da Ecevit'in gezi kararnamesini imzalamamış ve ardından Ecevit 17 Kasım 1974'te istifa etmiştir.⁸⁰ Günel'a göre koalisyonun dağılmasının gerçek nedeni, dış politika başarılarının iç politikada oya dönüştürülmek istenmesidir.⁸¹

3. Denetimli Demokrasiden Sivil Demokrasiye Geçiş Yılları ve Sonrası Koalisyon Hükümetleri

3.1. DYP-SHP Koalisyonu (21.11.1991 – 25.06.1993)

DYP; sağ, liberal ve serbest girişimden ve kısmen devletin ekonomiye müdahalesinden yana, büyük kentlerin değil kırsal kesimin burjuvazisi olan bir partidir. Cumhuriyet değerlerine bağlı, milliyetçi bir partidir. Parti, milli ve manevi değerlere saygılı olunmasını, imanlı ve inançlı nesillerin yetişmesini, bunun laiklik içerisinde yapılması gerektiğini belirtmiştir. Ekonomide, serbest piyasa ekonomisi yanında devletin özel girişimlerle rekabet içerisinde olması savunulmuştur.⁸²

SHP ise özgürlük, eşitlik, emeğin değeri, toplumsal alanda da demokratikleşme, bağımsızlık ve üreticilik kavramlarını vurgulamıştır. Emekçinin iş yaşamında iyileştirilmesi ve ülkenin uluslararası alanda rekabet edebilecek güce kavuşması için üreticiliğin gerekliliği belirtilmiştir.⁸³ SHP, devletçilik, demokratikleşme ve servetin adil dağılımı politikaları üzerinde durmaktadır. Ayrıca işçi sınıfına özellikle DYP ile kurulan koalisyon sonrasında yapılan vurgu azalmıştır. İşçi sınıfının çalışma ve yaşam koşullarının düzeltilmesi politikalarına koalisyon gündeminin ilk maddelerinde yer vermemiştir. SHP'nin temel politikalarından birisinin değişmesi, uzun muhalefet döneminin ardından iktidara gelmesi ve DYP'nin bu politikada farklı bir tutum içerisinde olmasından kaynaklanmıştır. SHP ortağıyla ters düşmemek için bu görüşünden taviz vermek zorunda kalmıştır. SHP'nin iktidarda olması sorunlara yaklaşımını değiştirmiş, farklı çözüm arayışları içerisine girmiştir.⁸⁴

SHP'nin amacı "Türkiye Partisi" olmaktır. SHP, emeği savunmasına rağmen, toplumun bütün kesimlerini kucaklayıcı bir söylemle seçime girmiştir. İşçilere, memurlara, köylülere ve esnaflara sunulan vaatlerinin yanında, sermaye sahiplerine sunulan vaatler de dikkat çekmiştir.⁸⁵

⁷⁹ Yalansız, *Türkiye'de Koalisyon Hükümetleri 1961-2002*, 313-314.

⁸⁰ Cemal Fedayi, "Türkiye'nin Siyasal ve Sosyal Kaos Dönemi (1971-1980)- Namı-ı Diğer: 70'li Yıllar", içinde *Türkiye'nin Politik Tarihi*, Ed. Adem Çaylak (Ankara: Savaş Yayınları 2011), 502.

⁸¹ Günel, *Türkiye'de Demokrasinin Yüzyıllık Serüveni 1908-2008*, 262.

⁸² Cemal Altan, "Doğru Yol Partisi", içinde *İttihat Ve Terakkiden Günümüze Siyasal Partiler*, Ed. Turgay Uzun (Ankara: Orion Kitapevi, 2010), 411-413.

⁸³ TBMM Kütüphanesi Açık Erişim Koleksiyonu, *Sosyal Demokrat Halkçı Parti Program ve Tüzük*, 1993, Erişim tarihi 17.02.2024, https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/685/199400525_1993.pdf.

⁸⁴ Erdoğan Yıldırım, *Türkiye'de Siyaset Süreci Ve Profesyonel Siyasette Benliğin Kurulması: SHP Örneği*(Ankara: Ark Yayınları, 1995), 56.

⁸⁵ Bahar Üste, *Siyaset Bilimi* (İstanbul: Beta Yayınları, 2011), 130.

Seçimlerden DYP %27,0 oy oranıyla birinci parti, %24,0 ile ANAP ikinci parti, %20,8 ile SHP üçüncü parti olarak çıkmıştır. %16,9 ile Refah Partisi (RP) dördüncü, %10,8 ile DSP beşinci parti olmuştur.⁸⁶ 1991 seçimleri Kahraman'a göre, DYP 1991 seçimlerine Demirel liderliğinde popülist-köycü bir söylemle girmiş ve iktidara ortak olmuştur. Seçimlerin diğer sonucu Altı-Ok Kemalist tezleri tartışmaya açan ve 1961-1977 dönemindeki CHP'yi hatırlatan SHP olmuştur. Siyasal İslam ise, iktidara gelmemiş fakat parlamentodaki yerini almış, güçlenmiştir.⁸⁷

DYP-SHP koalisyonu kısa sürede kurulmuştur. Erdal İnönü'ye göre sebebi, ANAP iktidarından kaynaklanan sorunlardır. Seçim meydanlarında İnönü ve Demirel sorunlara yapıcı çözümlerle yaklaşmış, sosyal demokrat söylem kullanmıştır.⁸⁸

Koalisyon görüşmeleri sırasında bakanlık paylaşımında pazarlıklar yapılmış, Bayındırlık İskân Bakanlığı ile Köy İşleri Tarım Bakanlığından birisinin SHP'ye verilmesi için SHP Merkez Yürütme Kurulu (MYK) üyeleri ısrarcı olmuşlardır. Bu konuda DYP'ye bir öneri sunulmuştur. Bu öneri, SHP'ye verilecek olan Ulaştırma Bakanlığı yerine Bayındırlık ve İskân Bakanlığının SHP'ye verilmesi, Dışişleri Bakanlığının DYP'ye bırakılmasıdır.⁸⁹ Partiler arasındaki koalisyon görüşmelerinden sonra "*Ortak Hükümet Protokolü ve Ekleri*" 19 Kasım 1991'de imzalanmıştır.⁹⁰

DYP-SHP koalisyonunda demokratikleşme açısından iki önemli adım atılmıştır: İlki Ceza Muhakemeleri Usul Kanunu'nda (CMUK) olmuştur. Kanun TBMM'de kabul edilmesine rağmen Cumhurbaşkanıya takılmıştır. Ancak TBMM kanununun geçmesi konusunda ısrar edince Cumhurbaşkanı onaylamak zorunda kalmıştır. Ayrıca koalisyon ortaklarının uzlaşısı içerisinde gerçekleştirdikleri işkence ve savunma hakkı gibi konular vardır. Koalisyon uzlaşma içerisinde çalışmalarını sürdürürken, Cumhurbaşkanı Özal mecliste kabul edilen bazı kanunları veto ederek koalisyonu zora sokmuştur. Bunlardan birisi Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) sözleşmesidir.⁹¹

DYP-SHP koalisyonunun ilk dönemini değerlendiren Kongar, bu koalisyon ile birlikte ülkede görece bir özgürlük ortamının oluştuğunu belirtmiştir. CMUK'da yapılan değişikliklerin eksikliğine rağmen demokratikleşme yolunda önemli bir gelişmedir. Bu dönemde Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) açılmıştır. Erdal İnönü'nün Başbakan Yardımcısı olması bu akademin açılmasını sağlamıştır. Sonrasında Süleyman Demirel'in Cumhurbaşkanı seçilmesi koalisyonu etkilemiştir. 13 Haziran günü DYP Kongresinde DYP'nin yeni Genel Başkanı Tansu Çiller olmuştur.⁹² Çiller'in DYP Genel Başkanlığına getirilmesi

⁸⁶ Türk ve Tuncer, *Türkiye için Nasıl Bir Seçim Sistemi*, 311.

⁸⁷ Hasan Bülent Kahraman, *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi* (İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008), 226.

⁸⁸ Yalansız, *Türkiye'de Koalisyon Hükümetleri 1961-2002*, 448.

⁸⁹ Turgut Yılmaz Güven, *Demirelli Yılları* (Ankara: Gündüz Kitabevi Yayınları, 1997), 249.

⁹⁰ Kara, *Türk Siyasal Yaşamında Koalisyon*, 195.

⁹¹ Yalansız, *Türkiye'de Koalisyon Hükümetleri 1961-2002*, 455.

⁹² Yalansız, *Türkiye'de Koalisyon Hükümetleri 1961-2002*, 456.

Kara'ya göre Çiller'in Cumhuriyet kadını imajı ve DYP'nin kırsal alandan çıkıp çağdaş kentsel bir görünüme sokulmak istenmesinden kaynaklanmıştır.⁹³ Koalisyon ortakları Kürtçe yayın konusunda anlaşmazlık yaşamışlardır. Türkiye Radyo Televizyon Kurumu'ndan (TRT) Kürtçe yayın yapılacağı ve okullarda Kürtçenin seçmeli ders olarak okutulacağı olasılığına Cumhurbaşkanı Demirel karşı çıkmıştır. Demirel, terör sorunu tamamen bitmeden kültürel bir meselenin tartışılmaya açılmasının doğru olmadığını Çiller'e belirtmiştir.⁹⁴

İkinci DYP-SHP Koalisyon Hükümeti'nin yaşadığı sorunlardan biri Sivas olaylarıdır. Bu olayların ardından yeni kurulan hükümet 5 Temmuz'da Meclis'ten güvenoyu almıştır. ANAP, DSP, HEP ve Büyük Birlik Partisi (BBP) ret oyu vermiştir. MHP ise hükümetin kurulmasına destek vermiştir.⁹⁵ İkinci DYP-SHP Koalisyon Hükümeti'nin önemli sorunlarından birisi de terördür. Buna ilişkin Başbakan Çiller, güvenlik komisyonunun kurulması gerektiğini belirtmiştir.⁹⁶ Bu dönemde yaşanan terör olayları koalisyonu olumsuz yönde etkilemiştir. Çiller, bu konuyla ilgili düşüncesini ortaya koyduktan sonra kararsızlık sürecine girmiştir. Süreç çok fazla uzamadan terörle mücadelede sert bir tutum sergilemiştir. Çiller, mecliste yer alan Demokrasi Partisi (DEP) milletvekilleri için; *"Kürdistan İşçi Partisi'ni (PKK) meclisten atacağız. Mecliste PKK'ya tahammülümüz kalmadı. Bazı DEP'ilerin dokunulmazlıklarının kaldırılması için oy kullanacağım"* demiştir. Dolayısıyla bu değişim, siyasetin ve devletin değişmez sert çizgilere sahip olduğunu açık bir şekilde ortaya koymuştur.⁹⁷

11 Eylül 1993'te SHP, 4. Olağanüstü Kurultayını gerçekleştirmiş, Erdal İnönü aday olmamıştır.⁹⁸ DYP, uzlaşmacı ve demokratik bir kişilik olan Murat Karayağçın'ın seçilmesini istemiştir. Yapılan kurultay ile birlikte Karayağçın 559 delegenin oyunu almış ve SHP'nin yeni Genel Başkanı olmuştur.⁹⁹

Koalisyonun DYP kanadı Terörle Mücadele Yasası'nda bir öneri sunmuştur. Öneride devletin *"laik"* niteliğine yönelik hedef alan propaganda ve gösterilerin terör suçu olmaktan çıkarılması istenmektedir. Bu öneriye koalisyonun diğer ortağı SHP karşı çıkmıştır. Anlaşmazlık 23 Kasım'da laiklik karşıtı propaganda ve gösterilerin *"şiddet veya örgütlü eylem olması koşuluyla "terör suçu"* olarak değerlendirilmesiyle sona ermiştir.¹⁰⁰

Koalisyon ortakları arasında özelleştirme konusunda da ciddi sorunlar yaşanmıştır. Çiller, SHP'nin özelleştirme konusundaki tutumundan rahatsız olmuştur.¹⁰¹ DYP özelleştirme konusundaki yasayı Meclis'ten geçirmek iste-

⁹³ Kara, *Türk Siyasal Yaşamında Koalisyon*, 208.

⁹⁴ *Hürriyet Gazetesi*, 14 Temmuz 1993, s.29.

⁹⁵ Yalansız, *Türkiye'de Koalisyon Hükümetleri 1961-2002*, 457.

⁹⁶ "Komisyon Önerisi", *Milliyet Gazetesi*, 14 Temmuz 1993.

⁹⁷ Aydın ve Taşkın, *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*, 397-398.

⁹⁸ Yalansız, *Türkiye'de Koalisyon Hükümetleri 1961-2002*, 457-458.

⁹⁹ Abdullah Polat, *1980 Sonrası Türkiye Solu: SHP Örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009), 191-192.

¹⁰⁰ Yalansız, *Türkiye'de Koalisyon Hükümetleri 1961-2002*, 458-459.

¹⁰¹ Kemali Saybaşılı, *DYP-SHP Koalisyonunun Üç Yılı* (Ankara: Bağlam Yayınları, 1995), 119.

miştir. Buna karşın SHP'liler bu yasayı düşünce özgürlüğü yasası ile birlikte Meclis'ten geçirmek istemişlerdir. Düşünce özgürlüğünün de yasanın içerisinde olması konusu koalisyonu dağılmanın eşiğine getirmiştir. 11 Ekim 1994'de gerek düşünce suçları affı ve gerek Terörle Mücadele Yasası'nda değişiklik yapılmasının tasarıda yer almasıyla birlikte uzlaşma sağlanmıştır. 18 Şubat 1995 tarihinde yapılan bir kurultay ile SHP İle CHP, CHP adı altında bir araya gelmişlerdir. Kurultayda Hikmet Çetin Genel Başkan seçilmiştir.¹⁰² DYP-CHP hükümetinin en önemli icraatı, Meclis'ten 21 maddelik sivil anayasa paketini geçirmektir. Seçmen yaşınının 18'e indirilmesi, memurların sendikal hakkı, partiye üye olabilmek yaşınının 18'e indirilmesi hususları demokratikleşme açısından önemli değişikliklerdir.

3.1.1. Koalisyonun Sonu

İkinci DYP-SHP Koalisyon Hükümeti içerisinde görüş ayrılıkları yaşanmış, bu durum koalisyonu dağılma noktasına getirmiştir. Ortaklar terör yasası konusunda ayrılığa düşmüş, SHP bu yasaya laiklik kelimesinin konulmasını istemiştir. Özelleştirme konusunda Başbakan Çiller, özelleştirme ile ilgili bazı maddelerin bütçe kanununa eklenmesini istemiş ancak bu konuda DYP'nin yanında sadece MHP yer almıştır. SHP ile birlikte CHP, ANAP, RP karşı çıkmıştır.¹⁰³

Koalisyon hükümeti içerisinde ekonomik karar alma sürecinde de ciddi sorunlar yaşanmıştır. SHP'nin ekonomik karar alma durumundaki konumunun sorgulanmasına yol açmıştır. Teknik Ekonomi Kurulu düzenlenmiş ancak bu kurula ne Başbakan yardımcısı ne herhangi bir SHP'li davet edilmiştir.¹⁰⁴

Koalisyona zarar veren bir başka gelişme 5 Nisan kararlarıdır. Harcamaların azaltılması ve gelirin artırılması amaçlanmıştır. Cumhuriyet tarihinde ilk kez Gayri Safi Milli Hâsıla'nın (GSMH) %16,3 oranında borçlanma yapılmıştır. Ocak 1994'te enflasyon %71,1 düzeyindeyken, 3 Mayıs 1994 yılında %125 olarak açıklanmıştır. SHP'nin 5 Nisan kararlarını kabul etmesi SHP'nin sosyal demokrat kimliği açısından özellikle sosyal demokrat kesim içerisinde eleştiri konusu olmuştur.¹⁰⁵

Koalisyon ortaklarının liderleri Başbakan Çiller ile CHP'nin yeni Genel Başkanı Deniz Baykal anlaşamamış ve Çiller Cumhurbaşkanına istifasını sunmuştur. Çiller'in başkanlığında merkez sağ – merkez sol koalisyonunun ikinci dönemi sona ermiştir. Bu süreçte Çiller, SHP'nin üç lideri ile çalışmış, dördüncüsünde anlaşma sağlayamamıştır. İkinci DYP-SHP Koalisyon Hükümeti 2 yıl 2 ay 15 gün sürmüştür.¹⁰⁶

¹⁰² Yalansız, *Türkiye'de Koalisyon Hükümetleri 1961-2002*, 462-464.

¹⁰³ Rabia Bahar Alpan, *Türkiye'de Koalisyon Yönetimleri ve Dyp-Shp Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994), 68.

¹⁰⁴ Saybaşı, *DYP-SHP Koalisyonunun Üç Yılı*, 111-112.

¹⁰⁵ Alpan, *Türkiye'de Koalisyon Yönetimleri ve Dyp-Shp Örneği*, 78-80.

¹⁰⁶ Kara, *Türk Siyasal Yaşamında Koalisyon*, 222-224.

3.2. DSP-MHP-ANAP Koalisyonu (28.05.1999 - 03.11.2002)

DSP, siyasi çizgisini “milliyetçi sol” olarak tanımlamıştır. Parti, sosyal demokrasi değil, demokratik sol vurgusu yapmıştır. Kıbrıs konusunda ve diğer konularda milliyetçi sol bir anlayış benimsemiştir. Ecevit, Kürt meselesine etnik bir farklılık olarak bakmamış, bu sorunu Güneydoğunun geri kalmışlığına dayandırmıştır. Buradan hareketle Ecevit, “Kürt sorunu” olmadığını belirtmiştir.¹⁰⁷

DSP ekonomik alanda, kalkınmanın sosyal adalet ve sosyal güvenlik anlayışıyla gerçekleştirileceği ve demokrasiyi de kapsayarak hızlanacağını ifade etmiştir. İş yerlerinde işçilerin kârdan pay almaları sağlanacak, kooperatifçiliğe önem verilecektir.¹⁰⁸

MHP'nin ideolojik yapısı ise, Alparslan Türkeş'in hazırladığı, ülkücülük, ahlakçılık, ilimcilik, toplumculuk, köycülük, hürriyetçilik, şahsiyetçilik, gelişmecilik, halkçılık, endüstricilik ve teknikçilik şeklinde “dokuz ışık” başlığında toplanmıştır. MHP ekonomik alanda karma anlayışı benimsemiştir.¹⁰⁹

CKMP'nin milliyetçi kesimi temsil etme çabaları, 8-9 Şubat 1969 tarihinde Adana'da yapılan Olağanüstü Büyük Kongre'de yeniden şekillenmiştir. 1965-1969 yılları arasındaki hazırlık ve geçiş döneminin ardından partinin ismi “Milliyetçi Hareket Partisi” olarak değiştirilmiştir. MHP ideolojisinin ilk boyutu Türk-İslam Ülküsüdür. Din ve milliyetçilik, partinin ana hatlarıdır.¹¹⁰ Milliyetçi düşüncenin sosyal hayata bakışı; “toplumculuk”, “sosyal devlet”, “mutlu millet”, “sınıfsız toplum” ve “adalet” şeklindedir. MHP, liberal ekonomideki bireyciliği ve faydacı anlayışı ve Marksist ekonomideki kavgacı ve maddeci anlayışı reddetmiştir. Milli demokratik planlama anlayışı içerisinde yüksek teknoloji ve verimliliğe odaklı üretimi benimsemiştir.¹¹¹

ANAP, *milliyetçi, muhafazakâr, sosyal adaletçi ve rekabete dayalı serbest pazar ekonomisini esas alan bir siyasi partiyiz* demektedir. Parti programında, milli birlik bütünlük vurgusu yapılmış ve kavganın değil, uzlaşmanın yanında olunacağı vurgulanmıştır. ANAP, devletin tanzim ve yönlendirici ekonomik rolüne dayalı serbest pazar ekonomisinden yanadır.¹¹²

ANAP, geleneksel olarak “milli ve manevi değerlere bağlılık” kavramını ve çoğulculuğu sıklıkla kullanmıştır. Piyasa ekonomisi ve demokrasi arasında bağ kurmuş, “hürriyetçilik” kavramına yer vermiştir.¹¹³

¹⁰⁷ Heper, *Türkiye'nin Siyasal Hayatı*, 187.

¹⁰⁸ TBMM Kütüphanesi Açık Erişim Koleksiyonu, *Demokratik Sol Parti Programı*, 1991, Erişim tarihi 17.02.2024, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/537>.

¹⁰⁹ Sarıbay, *Türkiye'de Demokrasi ve Politik Partiler*, 76.

¹¹⁰ Mehmet Nihat ve Emre Cemiloğlu, *Türk Siyasal Hayatında Milliyetçi Hareket: Tarihi Gelişim Partileşme ve İdeoloji* (Ankara: Turkuaz Ajans, 1995), 95-99.

¹¹¹ TBMM Kütüphanesi Açık Erişim Koleksiyonu, *Milliyetçi Hareket Partisi Programı*, 1993, Erişim tarihi 17.02.2024, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/706>.

¹¹² TBMM Kütüphanesi Açık Erişim Koleksiyonu, *Anavatan Partisi Programı*, (t.y.), Erişim tarihi 17.02.2024, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/693/199607439.pdf>.

¹¹³ Levent Köker, “Anavatan Partisi”, içinde *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Yayına Hazırlayan: Fahri Aral, (İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt:ç 15, 1996), 1255.

1999 milletvekili genel seçimleri öncesinde Bülent Ecevit'in Başbakanlığına ANASOL-D yani ANAP-DSP-Demokratik Türkiye Partisi (DTP) azınlık hükümeti terör örgütü PKK lideri Öcalan'ı yakalamıştır. Bu büyük başarı hükümete avantaj sağlamıştır.¹¹⁴ DSP'nin seçim bildirgesinde vurguladığı önemli kavramlardan birisi “*hakça düzen kavramıdır.*”¹¹⁵

“*Bir şey değişecek, her şey değişecek*” sloganıyla MHP seçim beyanname-sinde, bürokratik ve baskıcı devlet yerine insani bir devlete vurgu yapmıştır. Din ve lâiklik konusunda inançlı-inançsız, lâik-anti lâik gibi ayrıma gidilme-yeceğini vurgulamıştır. Ayrıca Yolsuzlukla Mücadele Kurulu'nun oluşturulacağını ve bu kurulun Kamu Denetçiliği sistemine dönüşeceğini belirtmiştir.¹¹⁶

ANAP'ın seçim beyanname-sinde sivil toplum vurgusu ön plandadır. Sivil toplum temsilcilerinin sorunlarına çözümler üretilmesi için katılımcı demok-rasinin gerçekleştirilmesinin altı çizilmiştir. ANAP, piyasa ekonomisini etkin-leştirmek için özelleştirmelere ağırlık vereceğini belirtmiştir.¹¹⁷

18 Nisan 1999'da milletvekili genel seçimleri yapılmış, DSP %22,19 oy oranıyla birinci parti, %17,98 oy oranıyla MHP ikinci parti, %15,41 ile Fazilet Partisi (FP) üçüncü parti, %13,22 oy oranıyla ANAP dördüncü parti, %12,01 oy oranıyla DYP beşinci parti olmuştur. Seçim sonuçları, üçlü koalisyonlar sürecini başlatmıştır. DSP ve MHP'nin bir araya gelerek hükümet kurması zordur. DSP-MHP-ANAP formülü daha mantıklı bir formül olarak düşünül-müş ancak ANAP'ın muhalefette kalma istediği bu formülün hayata geçmesi-ni zayıflatmıştır. DSP-ANAP-DYP formülünde ise FP ile MHP'nin muhalefette kalması ANAP'ı düşündürmüştür. MHP-DYP-ANAP formülünde ise DSP dışa-rıda kaldığı için ANAP, MHP-DYP-FP formülüne ise MHP sıcak bakmamıştır. Refahiyol hükümetindeki sorunları tekrar yaşama endişesi etkili olmuştur. MHP, DSP ile birlikte koalisyon kurulmasını tercih etmiştir.¹¹⁸

Kiriş'e göre RF partisinin kapatıldığı, Öcalan'ın yakalanarak Türkiye'ye ge-tirildiği dönemin hemen sonrasında seçimlerin yapılması, milliyetçiliğin ön planda olduğu seçim sonuçlarını ortaya koymuştur. Seçim sürecinde milliyet-çiliği sağda MHP, solda ise DSP yansıtmıştır. Bu tablo seçim sonuçlarına da yansımış, koalisyonun kurulmasında etkili olmuştur. DSP ve MHP'nin milliyetçilik etrafında bir araya gelmesi Türk siyasetinde yeni bir tecrübeyi de be-raberinde getirmiştir. Milliyetçiliğin siyasi parti sisteminde önde gelen unsuru olduğunu göstermiştir.¹¹⁹

¹¹⁴ Bila, *CHP: 1919-2009*, 357.

¹¹⁵ TBMM Kütüphanesi Açık Erişim Koleksiyonu, *Demokratik Sol Parti Seçim Bildirgesi*, 1999, Erişim tarihi 17.02.2024, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/696>.

¹¹⁶ TBMM Kütüphanesi Açık Erişim Koleksiyonu, *Milliyetçi Hareket Partisi Seçim Beyanname-si*, 18 Nisan 1999, Erişim tarihi 17.02.2024, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/bitstream/handle/11543/740/199906498.pdf>.

¹¹⁷ TBMM Kütüphanesi Açık Erişim Koleksiyonu, *Seçim Bildirgesi ve Türkiye Sözleşmesi: Hedef 18 Nisan Haydi Anavatan*, 1999, Erişim tarihi: 25.10.2020, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/2579/199902101.pdf>.

¹¹⁸ Kara, *Türk Siyasal Yaşamında Koalisyon*, 323-324.

¹¹⁹ Hakan Kiriş, *Türk Parti Sisteminde 1980 Sonrası Kutuplaşma ve Dinamikleri* (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010), 166.

Merkez sağın oy kaybetmesinin nedeni hem karşıt görüşlü partilere karşı sert bir tutum takınmış olması, hem de ülkenin kaynaklarını doğru bir şekilde kullanmamış olmasıdır. Merkez sağ partiler vatandaşlar tarafından yolsuzlukla suçlanmışlardır. Merkez sağ, vatandaşlara hitap ederken daha çok sol karşıtı bir dil kullanmış ancak başarılı olamamıştır. Merkez sağ partileri yönetenler daha çok halkın içinden gelmişlerdir. Bu durum zamanla değişmiş ve burjuva partileri konumuna gelmişlerdir.¹²⁰

Seçim sonrası bakanlıkların paylaşımı konusunda ciddi bir mücadele yaşanmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı konusunda DSP ve MHP yoğun bir şekilde tartışmıştır. Türban konusunda da taraflar anlaşmazlık yaşamıştır. Ancak türbanın Danıştay tarafından kamuda yasaklanmış olması sorunu çözmüştür.¹²¹

Görüşmeler sonucunda uzlaşma sağlanmıştır. Ecevit, hükümet ortaklığı önerisini MHP'ye sunmuştur. Gerçeğe en uygun koalisyonun DSP-MHP-ANAP arasında olacağını ifade etmiştir. Daha sonra Ecevit ANAP lideri Mesut Yılmaz ile görüşmüş ve hükümetin kurulmasında olumlu yanıt almıştır. Hükümetin tartışma yaratan çalışmalarından birisi, "Genel Af" yasasıdır. 28 Ağustos'ta Meclis'ten geçen af yasası Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından veto edilmiştir. Af konusu DSP ile MHP arasında gerginlik oluşturmuştur.¹²²

Hükümet içerisinde ideolojik çatışma DSP ile MHP arasında değil, MHP ile ANAP arasında yaşanmış, Ecevit ara buluculuk görevini üstlenmiştir. Mesut Yılmaz, üzerindeki soruşturma önergelerinden aklanana kadar başbakan yardımcılığı yapamamış, bu görevi Cumhur Ersümer üstlenmiştir.¹²³

Koalisyon ortakları arasında anlaşmazlık bölücü terör örgütü başı Abdullah Öcalan'ın idamı konusundadır. Başbakan Ecevit, AB ülkelerinde idam cezasının uygulanmadığını ve idama parti olarak karşı olduklarını söylemiştir. DSP ile ANAP idamın kaldırılmasını isterken, MHP ise idam konusunda seçmenine verdiği söz ile AB arasında kalmıştır.¹²⁴

MHP, Türkiye Selüloz ve Kâğıt Fabrikaları A.Ş. (SEKA) arazisinin FORD şirketine bedelsiz verilmesi ve GSM şebekelerindeki usulsüzlüklerden dolayı Başbakan Yardımcısı Mesut Yılmaz'ın Yüce Divan'a sevkini istemiştir.¹²⁵ ANAP, hükümetten çekilmeyi tartışmış ancak bir süre beklemesi konusunda anlaşmaya varılmıştır. ANAP'ın çekilmesine karşılık MHP, *millete verdiği sözleri unutmama, ilkelerinden vazgeçme pahasına hükümete mahkûm değil* diyerek tepkisini göstermiştir.¹²⁶

¹²⁰ Kara, *Türk Siyasal Yaşamında Koalisyon*, 313.

¹²¹ Kara, *Türk Siyasal Yaşamında Koalisyon*, 331-332.

¹²² Yalansız, *Türkiye'de Koalisyon Hükümetleri 1961-2002*, 480-483.

¹²³ Aydın ve Taşkın, *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*, 447-448.

¹²⁴ Kara, *Türk Siyasal Yaşamında Koalisyon*, 347-348.

¹²⁵ Yalansız, *Türkiye'de Koalisyon Hükümetleri 1961-2002*, 485.

¹²⁶ Kara, *Türk Siyasal Yaşamında Koalisyon*, 353.

Koalisyon hükümetinin önemli icraatlarından birisi uyum paketleridir. AB üyeliği yolunda 1999 Helsinki Zirvesi'nde Türkiye AB'ye resmen aday ülke olarak ilan edilmiştir. Bu kapsamda anayasa değişiklikleri ve uyum paketleri yapılmıştır. Hükümetin meclise getirdiği “*Mini Demokrasi Paketi*” ile birlikte düşünce özgürlüğü konusunda ciddi adımlar atılmış, Türk Ceza Kanunu'nun (TCK) 159 ve 312. maddelerinde değişiklikler yapılmış ve Terörle Mücadele Yasası'nın 7. ve 8. maddelerinde de değişikliğe gidilmiştir. Ayrıca gözaltı süreleriyle ilgili olarak, DGM'lerde 15 güne kadar uzatılan gözaltı süresi 4 güne indirilmiştir.¹²⁷

Koalisyonda af meselesi yine gündeme gelmiştir. Meclis'ten tekrar geçen tasarımı bu kez Cumhurbaşkanı imzalamak zorunda kalmıştır. Anayasa Mahkemesi iptal kararı almış ve böylece yasa biraz daha genişletilmiştir.¹²⁸

3.2.1. Koalisyonun Sonu

2002 yılında AB'ye uyum yasaları ile ilgili anlaşmazlıklar yaşanmıştır. AB Uyum Yasa Tasarısı'nda TCK'nın 159 ve 312. maddelerini yeniden düzenleyen hükümler yer almıştır. MHP Meclis Genel Kurulunda ret oyu vermiş ancak yasa kabul edilmiştir. Yine AB'ye uyum çerçevesinde idam cezasının kaldırılması konusunda koalisyon ortakları ters düşmüştür. MHP idamın kaldırılması için anayasa değişikliği şartını, DSP ve ANAP gerekli olmadığını öne sürmüştür. MHP'nin ısrarcı tutumu sonrası DSP ve ANAP uzlaşmak zorunda kalmıştır.¹²⁹

DSP içerisinde Temmuz 2002'de yoğun istifalar yaşanmış, DSP'nin parlamentodaki grubunun yarısı dağılmıştır. Hükümetin düşeceğini gören Bahçeli 8 Temmuz 2002 tarihinde bir açıklama yapmış, 3 Kasım 2002 tarihinde seçimlerin yapılması için teklifte bulunmuştur.¹³⁰

ANAP'ın içerisinde de istifalar yaşanmıştır. Bazı milletvekillerinin 2002 yazında istifa etmesi olası bir seçimde ANAP'ın barajı geçemeyeceği ve Mesut Yılmaz ile devam edilemeyeceği düşüncesinden kaynaklanmıştır (Kara, 2015:369). Bu gelişmelerle birlikte 3 Kasım 2002'de seçime gidilmiş, Adalet ve Kalkınma Partisi (Ak Parti) iktidara gelmiştir.¹³¹

¹²⁷ Aydın ve Taşkın, *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*, 454.

¹²⁸ Tutar, *Türk Siyasetinde Sancılı Yıllar*, 441-442.

¹²⁹ Yalansız, *Türkiye'de Koalisyon Hükümetleri 1961-2002*, 497-498.

¹³⁰ Günal, *Türkiye'de Demokrasinin Yüzyıllık Serüveni 1908-200*, 388-390.

¹³¹ Yalansız, *Türkiye'de Koalisyon Hükümetleri 1961-2002*, ss. 501-502.

Tablo 1:

Denetimli Demokrasi Ve Denetimli Demokrasiden Sivil Demokrasiye Geçiş Yılları
 Ve Sonrası Koalisyonlar

Denetimli Demokrasi Dönemi Kurulan Koalisyonlar			
Koalisyon ve Süresi	CHP+AP Koalisyonu (20.11.1961-25.06.1962)	CHP+YTP+CKMP Koalisyonu (25.06.1962 - 25.12.1963)	Laik ve İslamcı Kesim: CHP+MSP Koalisyonu (26.01.1974 - 17.11.1974)
Partilerin İdeolojileri	CHP: Sosyal Demokrasi AP: Liberal muhafazakârlık	CHP: Sosyal Demokrasi YTP: Liberal muhafazakârlık CKMP: Muhafazakârlık	CHP: Sosyal Demokrasi MSP: Millî Görüş, İslamcılık, Muhafazakârlık
Ekonomik Tutumları	CHP: Sosyal Piyasa Ekonomisi AP: Piyasa Ekonomisi, Kalkınmacılık ve Büyüme	CHP: Sosyal Piyasa Ekonomisi YTP: Karma Ekonomi CKMP: Köylünün Yaşam Düzeyini Yükseltme ve Tarımsal Kalkınma	CHP: Sosyal Piyasa Ekonomisi MSP: Millî, Ağır Sanayi Hamlesi
Koalisyonda Öne Çıkan Konular	• Siyasi Af • Köy Enstitüleri	• Siyasi Af	• Genel Af • Kıbrıs
Denetimli Demokrasiden Sivil Demokrasiye Geçiş Yılları ve Sonrası Koalisyonlar			
Koalisyon ve Süresi	DYP+SHP Koalisyonu (21.11.1991 - 25.06.1993)		DSP+MHP+ANAP Koalisyonu (28.05.1999 - 03.11.2002)
Partilerin İdeolojileri	DYP: Merkez Sağ SHP: Sosyal Demokrasi		DSP: Demokratik Sol, Milliyetçi Sol MHP: Milliyetçilik ANAP: Milliyetçilik, Muhafazakârlık, Sosyal Adaletçi, Rekabetçi Serbest Piyasa Ekonomisi
Ekonomik Tutumları	DYP: Karma Ekonomi SHP: Karma Ekonomi (Devleti dışlamayan, özelleştirmeye mesafeli piyasa ekonomisi)		DSP: Yerli üretim, Halk Sektörü, Kooperatifçilik, Sendikalaşma MHP: Milli Piyasa Ekonomisi ANAP: Serbest Piyasa Ekonomisi
Koalisyonda Öne Çıkan Konular	• CMUK • Terörle Mücadele Yasası • Özelleştirme • Sivas Olayları • 5 Nisan Kararları • 21 maddelik Sivil Anayasa Paketi		• Genel Af • İdam • AB Uyum Yasaları • TCK (159 ve 312. maddeler) • Başörtüsü

Sonuç

1961 Anayasası ile birlikte Türk siyasetinde önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Neden sonuç ilişkisi açısından değerlendirildiğinde yeni anayasanın getirdiği özgürlükçü ortam siyasal ve toplumsal değişimi de beraberinden getirmiştir. Yeni seçim sistemi ile birlikte küçük partiler mecliste temsil imkânına kavuşmuş ve böylece Türk siyaseti koalisyonlar dönemine girmiştir. Toplumun talep ve beklentileri bu ölçüde değişmiştir. Her ne yeni anayasa özgürlükçü bir ortam sağlamış olsa da partiler askerin gölgesi altında siyaset yapmaya çalışmışlardır. İlk koalisyon tecrübesi olan CHP-AP, olumlu bir tablo sergileyememiştir. Askerin gölgesinde siyaset yapılmış, ortaklar daha çok şahsi hesaplaşma duygusuyla hareket etmişlerdir. Halkın sorunlarına deva söylemleriyle seçim meydanlarına giren ve koalisyonun kurulması için çaba gösteren siyasiler, aynı kaygıyı ve sorumluluğu hükümet içerisinde göstere-memişlerdir. Halkın sorunları unutulmuş, ülkenin tek sorunu “af meselesi” olmuştur. Geçmişten gelen öfke, kin ve nefret duygusu sonu gelmeyen tartışmaları getirmiştir. Bu koalisyonun ardından gelen ikinci koalisyon hükümetinde de benzer bir tablo görülmektedir. Bu koalisyona sağ partiler girmek istememiş ancak vesayet altında koalisyon kurulmuştur. Demokrasi ve uzlaşma kültürü açısından bakıldığında vesayet gölgesinde koalisyonlar kurulmuşsa da Türk demokrasisinin bu dönemde kazandığı deneyim gelecek adına son derece önemlidir.

Bu dönemdeki deneyimler sonra kurulacak koalisyon hükümetlerine ışık tutmuştur. Türk siyasi tarihinde farklı bir deneyim olan CHP-MSP koalisyonu bunun en belirgin örneğidir. Yine neden sonuç ilişkisi açısından baktığımızda 60’lı yılların ortalarından itibaren değişen sosyo-ekonomik yapıyla birlikte CHP’nin siyasi söylemleri değişmiştir. Otoriter görünümünden vazgeçen CHP, daha ılımlı bir siyaset anlayışını benimseyerek halka yaklaşmıştır. Emeğin sömürülmesine karşı çıkması, ezenin değil, ezilenin yanında olması, işçinin ve köylünün haklarını samimi bir şekilde savunması ve bunlara gerçekçi çözümler getirmesi halkta karşılık bulmuştur.

Siyasi çizgileri ve dünya görüşleri açısından birbiriyle zıt olan CHP ve MSP, sosyo-ekonomik söylemleriyle birbirlerine yaklaşmışlardır. MSP’nin, yoksul kesimlerin sorunlarına getirdiği çözümler bu iki zıt kutbu ortak bir söylemde yani köylünün, çiftçinin, işçinin, açlıkla ve yoksullukla mücadele eden halkın derdinde buluşturmuştur. Ancak koalisyon sürerken siyasi ideolojiler devreye girmiş ve ortaklar arasında anlaşmazlıklar yaşanmıştır. Ayrıca siyasi hırs ve kişisel menfaatler koalisyonu yıpratmıştır. Koalisyonda kazanılan başarıları oya dönüştürme isteği, koalisyon kurulurken gösterilen uzlaşma kültüründen uzaklaşılmasının bir göstergesidir. Kıbrıs konusundaki başarı, bir araya gelmesi mümkün görünmeyen kesimin; laik-İslamcı kesimin başarısıdır. Bu başarı, siyasetten topluma önemli bir deneyim, önemli bir kazanımdır.

Türk siyasetine 1990’larda daha özgürlükçü ve demokratik bir hava girmiştir. Halk sıkıyönetimden, baskılardan bunalmıştır. Seçim meydanlarında siyasiler demokratik söylemleri kullanarak kitleleri heyecanlandırmışlardır.

DYP ve SHP'nin bir araya gelmesi mümkün görünmemekle beraber ülkenin sıkıntılı durumu siyasileri çözüm odaklı ve yapıcı bir dil kullanmaya itmiştir. Adalet, insan hakları, sosyal demokrasi gibi kavramlar merkez sağ ve solu birleştirmiştir. Bu koalisyon hükümeti diğerlerinin aksine kimsenin baskısı ve dayatması olmadan demokrasi ve uzlaşma kültürü çatısı altında toplanmış ve askeri vesayetin getirdiği yasaklara karşı dik duruş tavrı sergilemiştir.

Koalisyonun her iki döneminde de insan hakları ve sosyal demokrasi gibi kavramlar ön plandadır. Özellikle ilk dönemde uzlaşma kültürünün varlığından bahsedilebilir. Bunda Demirel ve İnönü gibi ılımlı, tecrübeli, usta siyasetçilerin katkısı büyüktür. Ancak koalisyonun ikinci döneminde anlaşmazlıklar yaşanmıştır. Burada DYP'deki genel başkan değişikliği, SHP'de sürekli değişen genel başkanların olması koalisyona olumsuz yansımıştır. DYP'nin koalisyon kurulmadan önceki ılımlı dili yerini daha sert bir dile bırakmıştır. Özgürlükçü ve demokratik söylemin yerini milliyetçi bir söylem almıştır. Koalisyonun ikinci dönemi kişisel çıkar ve çatışmalarla geçmişse de, DYP-SHP koalisyon hükümetleri bir bütün olarak değerlendirildiğinde demokratikleşme bakımından bir "uzlaşma hükümetidir."

1990'lı yıllarda yaşanan terör olayları, yolsuzluk haberleri toplumun talep ve beklentilerinde değişime neden olmuştur. Özellikle merkez sağ partilerin yönetici kadroları halkın içinden gelmekte idi. Seçim meydanlarında halkın dilinden konuşan liderler zamanla halka tepeden bakmaya ve karşı görüşlü partilere karşı sert bir tutum içinde olmaya başladı. Bunun yanında medyaya yansıyan yolsuzluk haberleri ile halkın merkez sağ partilerden kopmasına neden oldu. Terörden, ekonomik krizlerden ve yolsuzluklardan bıkan halk merkez sağ partileri 18 Nisan 1999'da yapılan seçimlerde cezalandırdı. Dolayısıyla neden sonuç ilişkisi bakımından 90'larda yaşanan bu gelişmeler Türk siyasetinde önemli bir kırılmaya yol açtı. Bölücü terör örgütü başı olan Öcalan'ın yakalanması ile birlikte milliyetçiliğin yoğun şekilde yaşandığı bir seçim dönemine girilmiştir. Bu durum Türk siyasetinde milliyetçiliğin önemli faktör olduğunu ortaya koymuştur. Bununla birlikte Devlet Bahçeli ve Bülent Ecevit'in dürüst kişiliğinin, halkın yanında olan samimi lider imajının halkta karşılık bulduğunu söylemek mümkündür.

DSP-MHP-ANAP koalisyonunda partiler kendi kimliklerinden farklı bir şekilde seçmen karşısına çıkmıştır. MHP milliyetçi söylemi bir kenara bırakmış, daha ılımlı ve demokrat bir dil kullanmıştır. DSP ise keskin bir sol söylem yerine ılımlı bir solu tercih etmiştir. Ayrıca milliyetçiliği de bünyesine katarak Türk siyasi tarihine yeni bir söylem kazandırmıştır. ANAP'ın sivil toplum vurgusu yaparak seçim meydanlarına çıkması bu dönemi milliyetçilik ve demokrasi çatısı altında şekillendirmiştir. Ortaklar af meselesi, idam ve terör gibi konularda ters düşmüş ancak anayasa değişikliği ve uyum paketleri konusunda uzlaşmışlardır. Yolsuzluklar, bu dönemin önemli konularındandır. MHP'nin seçim öncesinde ve hükümet kurulduktan sonra yolsuzluklara karşı gösterdiği tavır koalisyonun gidişatını etkilemiştir. Bu tartışmalar daha çok MHP ve ANAP arasında yaşanmıştır. Koalisyon kurulurken gösterilen uzlaş-

macı tavrı, koalisyon kurulduktan sonra yerini sonu gelmeyen tartışmalara ve anlaşmazlıklara bırakmıştır.

Birbirine zıt görüşlere sahip olan bu partiler koalisyon kurulmadan önce halkın sorunlarına çözüm bulmak için ortak bir dilde buluşmuşlardır. Bu dil koalisyon kurulduktan sonra çoğunlukla kaybolmuştur. Kişisel menfaatler yerine ülkenin ve halkın menfaatleri gözetilmiş, ancak yapıcı ve sürdürülebilir siyaset anlayışı, ideoloji eksikliğini kavgalar ve ben merkezli siyaset anlayışı altında kaybolmuştur. Bu durum koalisyonların ömrünü kısaltmış ve ülkeye zarar vermiştir. Koalisyonların ortaya çıkardığı olumsuzlukların yanında zıtların kurdukları koalisyonlar Türk demokrasisinin şekillenmesine ve uzlaşma kültürünün gelişmesine olumlu katkı sağlamıştır.

Kaynakça

- Ahmad, Feroz. *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*. İstanbul: Hil Yayınları, 2010.
- Altan, Cemal. “Doğru Yol Partisi”. içinde İttihat Ve Terakkiden Günümüze Siyasal Partiler, Ed. Turgay Uzun. Ankara: Orion Kitapevi, 2010.
- Aslan, Seyfettin. “Türkiye’de Modern Siyasal Düşünce”. içinde *Osmanlıdan Cumhuriyete Türkiye’de Siyasal Hayat*. Der. Ahmet Karadağ. Ankara: Orion Kitapevi, 2013.
- Ateş, Hamza ve Dinç Güzel, Handan: “Türkiye’de Sol Partilerin Kamu Yönetimi Anlayışları”, *Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1, Sayı: 4, (2017).
- Ayata, Ayşe Güneş. *CHP (Örgüt Ve İdeoloji)*. Ankara: Gündoğan Yayınları, 1992.
- Aydın, Suavi ve Yüksel Taşkın. *1960’tan Günümüze Türkiye Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- Aydoğdu, Yasin. *Seçim Sistemleri ve Türkiye*. Ankara: Adalet Yayınları, 2015.
- Başkan, Burak. “Krizdeki Merkez Sağ Ve Yeniden Konumlanma Bunalımı”, *Liberal Düşünce Dergisi*, Sayı: 63, (2011).
- Bezci, Bünyamin. Cumhuriyet Halk Partisi”. İçinde İttihat ve Terakkiden Günümüze Siyasal Partiler. Ed. Turgay Uzun. Ankara: Orion Kitapevi, 2010.
- Bıla, Hikmet. *CHP: 1919-2009*. İstanbul: Doğan Kitap, 2008.
- Bora, Tanıl. *Cereyanlar Türkiye’de Siyasi İdeolojiler*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Çaha, Ömer ve Şahin Bican. *Dünyada ve Türkiye’de Siyasal İdeolojiler*. Ankara: Orion Kitapevi, 2013.
- Çavdar, Tefvik. *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi 1950’den Günümüze*. Ankara: İmge Kitapevi, Ankara 2004.
- Demirel, Tanel. *Adalet Partisi: İdeoloji ve Politika*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- Ecevit, Bülent. *Ortanın Solu*. Ankara: Tekin Yayınevi, 1973.
- Fedayi, Cemal. “Türkiye’nin Siyasal ve Sosyal Kaos Dönemi (1971-1980)- Namı-ı

- Diğer: 70'li Yıllar." içinde *Türkiye'nin Politik Tarihi*. Ed. Adem Çaylak. Ankara: Savaş Yayınları, 2011.
- Fedayi, Cemal. *Osmanlıdan Günümüze Türkiye'de Sol Siyaset*. Ankara: Kadim Yayınları, 2016.
- Güven, Turgut Yılmaz. *Demirelli Yıllar*. Ankara: Gündüz Kitabevi Yayınları, 1997.
- Güenal, Erdoğan. *Türkiye'de Demokrasinin Yüzyıllık Serüveni 1908-2008*. İstanbul: Karakutu Yayınları, 2009.
- Heper, Metin. *Türkiye'nin Siyasal Hayatı*. İstanbul: Doğan Kitap, 2011.
- Heywood, Andrew. *Siyasetin Temel Kavramları*. Ankara: Adres Yayınları, 2012.
- Heywood, Andrew. *Siyaset*. Ankara: Adres Yayınları, 2015.
- Heywood, Andrew. *Siyasi İdeolojiler*. Ankara: BB101 Yayınları, 2018.
- İnan, Süleyman. "Atatürkçülük (Kemalizm) ve İdeoloji", *Liberal Düşünce Dergisi*, Sayı: 36, (2004).
- Kahraman, Hasan Bülent. *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi*. İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008.
- Kara, Muzaffer Ayhan. *Türk Siyasal Yaşamında Koalisyon*. Ankara: Bigbang Yayınları, 2015.
- Karatepe, Şükrü. *Siyasi İdeolojiler*. İstanbul: İz Yayınları, 2011.
- Kaya, Gazanfer. *Toplumsal Değişme Sürecinde Siyaset ve Özgürlükler*. Ankara: Ütopya Yayınları, 2013.
- Kızıldaş, Ekrem. *Herkesin Hocası Erbakan*. Ankara: Hayat Yayınları, 2006.
- Kongar, Emre. *21. Yüzyılda Türkiye*. İstanbul: Remzi Kitapevi, 2004.
- Ljphard, Arend. *Çağdaş Demokrasiler*. Ankara: Türk Demokrasi Vakfı ve Siyasi İlimler Derneği Ortak Yayını, 1984.
- Mert, Nuray. *Merkez Sağın Kısa Tarihi*. İstanbul: Selis Kitaplar, 2007.
- Nihat Mehmet ve Emre Cemiloğlu. *Türk Siyasi Hayatında Milliyetçi Hareket: Tarihi Gelişim Partileşme ve İdeoloji*. Ankara: Turkuaz Ajans, 1995.
- Özbudun, Ergun. *Türkiye'de Demokratik Siyasal Kültür*. Ankara: Türk Demokrasi Vakfı, 1995.
- Özdemir, Hikmet. *Siyasal Tarih (1960-1980). içinde Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980*. Yay. Yön. Sina Akşin. İstanbul: Cem Yayınevi, 2005.
- Sanıbay, Ali Yaşar. *Türkiye'de Demokrasi ve Politik Partiler*. Bursa: Alfa Yayınları, 2001.
- Saybaşı, Kemal. *DYP-SHP Koalisyonunun Üç Yılı*. Ankara: Bağlam Yayınları, 1995.
- Shaw, Stanford J. ve Ezel Kural Shaw. *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*. E Yayınları, İstanbul: Cilt: 2, 2006.
- Sobacı, Mehmet Zahit. "Türkiye'nin Koalisyon Tecrübesi: Modeller ve Siyasal Gerçeklikler." *Seta Perspektif*, Sayı: 109, (2015).
- Toker, Metin. *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları*. Ankara: Bilgi Yay., Cilt: 6, 1992.
- Tutar, Hilmi. *Türk Siyasetinde Sancılı Yıllar*. İstanbul: Bizim Kitaplar Yayınevi, 2006.

- Türk, Hikmet Sami ve Tuncer Erol. Ankara: *Türkiye İçin Nasıl Bir Seçim Sistemi*. Tesav Yayınları, 1995.
- Üste, Bahar. *Siyaset Bilimi*. İstanbul: Beta Yayınları, 2011.
- Yalansız, Nedim. *Türkiye’de Koalisyon Hükümetleri 1961-2002*. İzmir: Buke Kitapları, 2006.
- Yıldırım, Erdoğan. *Türkiye’de Siyaset Süreci Ve Profesyonel Siyasette Benliğin Kurulması: SHP Örneği*. Ankara: Ark Yayınları, 1995.
- Yorgancılar, Serkan. *Milli Görüş 1969-1980*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2012.
- Alpan, Rabia Bahar. “Türkiye’de Koalisyon Yönetimleri ve Dyp-Shp Örneği.” Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir. 1994.
- Kaya, Halit. “Adalet Partisi ve Ragıp Gümüşpala (1961-1965).” Yayımlanmış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2014.
- Kiriş Hakan. “Türk Parti Sisteminde 1980 Sonrası Kutuplaşma ve Dinamikleri.” Yayımlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens. Isparta, 2010.
- Küçükcan, Bilgi. “1961 Anayasası ve 1961-1965 Koalisyon Hükümetleri Dönemi.” Yayımlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens. İstanbul, 1997.
- Polat, Abdullah. “1980 Sonrası Türkiye Solu: SHP Örneği.” Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens. İzmir, 2009.
- Polat, Özgür. “37.Cumhuriyet Hükümetinin (CHP-MSP Koalisyonu) Dış Politikası 26 Ocak – 17 Kasım 1974.” Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Ens. İstanbul 2009.
- Sanlı, Ferit Salim. “Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisinden Milliyetçi Hareket Partisine Tarihsel Süreç İdeoloji ve Politika (1960-1969).” Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ens., Ankara, 2017.
- Anabritannica Genel Kültür Ansiklopedisi. *Yeni Türkiye Partisi*. İstanbul: Anabritannica Genel Kültür Ansiklopedisi, Cilt: 22, 2004.
- Atabeyoğlu, Cengiz. *Hürriyet 1975 Ansiklopedik Yıllığı*. İstanbul: Hür Ofset Matbaası, 1975.
- Köker, Levent. “Anavatan Partisi.” *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* içinde. Yay. Haz. Fahri Aral. İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt:15, 1996.
- Tandoğan Gülgeldi Hukuk Bürosu, *Uzlaşma Kültürü Nedir Ne Değildir*, 2015, Erişim tarihi 17.02.2024, <http://www.tghukuk.com.tr/resimler/uzlasma-kulturu.pdf>.

- TBMM Kütüphanesi Açık Erişim Koleksiyonu, *Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Programı*, (t.y.), Erişim tarihi 17.02.2024, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/888/198104696.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- TBMM Kütüphanesi Açık Erişim Koleksiyonu, *Milli Selamet Partisi Program ve Tüzük*, (t.y.), Erişim tarihi 17.02.2024, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/741/199501762.pdf>.
- TBMM Kütüphanesi Açık Erişim Koleksiyonu, , *Sosyal Demokrat Halkçı Parti Program ve Tüzük.*, 1993, Erişim tarihi 17.02.2024, https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/685/199400525_1993.pdf.
- TBMM Kütüphanesi Açık Erişim Koleksiyonu, *Ak Günlere: Cumhuriyet Halk Partisi 1973 Seçim Bildirgesi*, (t.y.), Erişim tarihi 17.02.2024, https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/751/197600453_1973.pdf.
- TBMM Kütüphanesi Açık Erişim Koleksiyonu, *Demokratik Sol Parti Seçim Bildirgesi*, 1999, Erişim tarihi 17.02.2024, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/696>.
- TBMM Kütüphanesi Açık Erişim Koleksiyonu, *Milliyetçi Hareket Partisi Seçim Beyannamesi*, 18 Nisan 1999, Erişim tarihi 17.02.2024, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/bitstream/handle/11543/740/199906498.pdf>.
- TBMM Kütüphanesi Açık Erişim Koleksiyonu, *Anavatan Partisi Seçim Bildirgesi ve Türkiye Sözleşmesi: Hedef 18 Nisan Haydi Anavatan*, Mart 1999, Erişim tarihi 25.10.2020, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr>.
- TBMM Kütüphanesi Açık Erişim Koleksiyonu, *Demokratik Sol Parti Programı*, 1991, Erişim tarihi 17.02.2024, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/537>.
- TBMM Kütüphanesi Açık Erişim Koleksiyonu, *Milliyetçi Hareket Partisi Programı*, 1993, Erişim tarihi 17.02.2024, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/706>.
- TBMM Kütüphanesi Açık Erişim Koleksiyonu, *Anavatan Partisi Programı*, (t.y.), Erişim tarihi 17.02.2024, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/693/199607439.pdf>.
- Cumhuriyet*, “Haşhaş Konusunda ABD Tehdide Başladı”, 15 Mart 1974.
- Hürriyet*, 14 Temmuz 1993, s.29.
- Milliyet*, “Meclis 27 Mayıs Bayramını Kabul Etti”, 4 Nisan 1963.
- Milliyet*, “MSP grubunda 141 ve 142’nin Affi Aleyhinde Konuşuldu” 23 Mart 1974.
- Milliyet*, “Kantarın Topu ve Koalisyonun Geleceği”, 23 Mart 1974.
- Milliyet*, “Af Konusu Görüşülmeye Başlandı”, 28 Mart 1974.
- Milliyet*, “Komisyon Önerisi”, 4 Temmuz 1993.

Extended Abstract

Researching The Development Track Of Turkish Democracy Through Coalitions With Opposing Ideologies

In this study, it is possible to see the formation process of coalitions formed by parties with opposing ideologies in the 60s, 70s and 90s and the differences in the functioning of coalitions. In terms of opposing ideologies, the coalition government formed by the Republican People's Party (CHP) and the Justice Party (AP), the coalition government formed with the New Türkiye Party (YTP) and the Republican Peasant Nation Party (CKMP), the coalition of the CHP and the National Salvation Party (MSP), the coalition of the True Path Party (DYP) and the Social Democratic Populist Party (SHP), and finally the coalition of the Democratic Left Party (DSP), the Nationalist Movement Party (MHP) and the Motherland Party (ANAP) are analyzed. The ideological ideas of the parties, the conditions of the country, the culture of compromise and democracy are very important in the formation and functioning of the coalition. In this study, coalition governments formed by parties with opposing ideological views are mentioned. The CHP-AP coalition and the coalition government formed by the CHP, YTP and CKMP were mentioned. Then the CHP and MSP coalition, and the coalition government formed by the DYP and SHP were explained. Finally, the DSP- MHP- ANAP coalition is analyzed. In this process, the discourses and promises of the parties in the elections and what happened during the coalition process were emphasized. Türkiye's culture of compromise, the conditions of the parties, how two polar opposite parties came together, what kind of concessions the parties made from their own lines and ideas, especially in the negotiations during the formation of the coalition, are emphasized. The issues on which they agreed and disagreed, the lifespan of these coalitions and their contribution to Türkiye's democratic development were evaluated.

Türkiye's culture of compromise, the conditions of the parties, how two polar opposite parties came together, what kind of concessions the parties made from their own lines and ideas, especially in the negotiations during the formation of the coalition, were emphasized. The issues on which they agreed and disagreed, the lifespan of these coalitions and their contribution to Türkiye's democratic development were evaluated. The aim of the study is to examine how opposing poles came together, their contributions to the country as a result of this unity, the reasons for disagreement, and to address them in terms of the culture of compromise and democracy. The coming together of opposing ideologies and the common features that bring them together are very important for democracy. The aim of the study is to reveal why opposing ideologies come together and what are the common features that bring them together. The study was not limited to a specific period; all coalition governments formed by parties with opposing ideological tendencies in Türkiye were analyzed. The study was limited by focusing on the issues on which the coalition governments agreed and disagreed within the framework of democracy

and the culture of compromise. Books, theses, articles, encyclopedias, year-books and newspapers were utilized in the research. In addition, the research was conducted by searching the internet. During the study, it was observed that there were studies on coalition governments formed by parties with opposite ideologies. For example, the study titled “Coalition Governments in Türkiye and the DYP-SHP Example”, the 1961 Constitution and the study titled “1961-1965 Coalition Governments Period” are among these studies. It has been observed that these studies are limited to certain periods. Only the developments in that period and the success or failure of coalition governments in the periods analyzed were emphasized. It was seen that the policies implemented by coalition governments were explained in outlines. In this study, all coalition governments formed by parties with opposing ideologies in Turkish political history have been analyzed and more comprehensive findings have been obtained in order to contribute to the field.

It is important for the development of our democracy that opposing ideologies gather around a table and have a say in the governance of the country by reaching consensus on certain issues. The hypothesis of the study is that political parties did not show the sensitivity they showed in the election squares during or after the coalition was formed. The country’s problems have been pushed to the background, personal interests have been prioritized and the demands and expectations of the people have been distanced in ideological conflicts. Despite all this negative picture, it is thought that the fact that these parties with opposing views came together around a table will make a significant contribution to Turkish democracy and Türkiye’s future, especially in terms of the culture of reconciliation.